

Маринко Лугоња, Зоран Мујбеговић, Владимир Благојевић

ДИВЧИБАРЕ

ИЗМЕЂУ МИТА И
СТВАРНОСТИ

СТВАРАЛИШТЕ

КРЕАТИВНА РАДИОНИЦА

ОД 1996

Маринко Лугоња
Зоран Мујбеговић
Владимир Благојевић

ДИВЧИБАРЕ
ИЗМЕЋУ МИТА И СТВАРНОСТИ

Издавач: Градска управа града Ваљева

Уредник: Маринко Лугоња

4 Концепт: Владимир Благојевић
Текст: Маринко Лугоња и Зоран Мујбеговић
Дизајн и припрема: Маринко Лугоња, Владимир Владић

Штампа: Ваљево Принт, Ваљево

Тираж: 1000 примерака

Место издавања: Ваљево

Година издања: 2023.

Маринко Лугоња, Зоран Мујбеговић, Владимир Благојевић

ДИВЧИБАРЕ
ИЗМЕЋУ МИТА И
СТВАРНОСТИ

ПРИЛОГ ОЧУВАЊУ ВАЉЕВСКИХ ПЛАНИНА

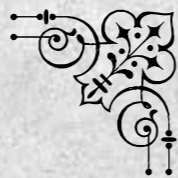
Као и многи пре нас, покушавамо својим делима да нађемо неко скровито место у историји света. А живот је као планина. Сваким својим кораком крадемо јој део лепоте и мењамо је заувек. Да ли ћемо знати да сачувамо све оно што јој даје смисао и чини је привлачном и генерацијама после нас? Треба веровати - да можемо сачувати природне ресурсе дате нам као извориште живота. И разумети њихову хармонију која је суштина спознаје и смисао стечених вредности. А затим свом својом силином и умешности, која нам је дата од Господа - радити на томе!

Маљен су од Срба повремено отимали угарски (мађарски), аустријски, бугарски, османски и немачки владари а подручје је често било граница не само Панонског мора и обала, већ и линија фронта многих империја и војски. Владари су се смењивали, а на простору Маљена остајали су трагови њиховог присуства и битака. Римљани су оставили Ластву и темеље тврђаве Бела Стена, Угари и Аустријанци Стражаре, Немањићи Манастирицу и Краљев сто, Мрњавчевићи село Крчмар, Маркове изворе, досељеници Никшићко поље, Косјерић, Ускоковине...

У овој књизи, која није научни документ али која се ослања на расположиве податке и која засигурно има пропусте које ће будући аутори и ентузијастички исправити, забележићемо и објаснити где год је могуће старину многих маљенских и дивчибарских топонима и обновити сећање на њихово извориште и митове који их прожимају. Набројаћемо и све остале топониме савременог доба али они треба свакако тек да издрже преиспитивање времена. Ове приче имају за циљ да помогну становницима и привредницима Маљена да распламсају машту и увећају богатство туристичке понуде која ће донети просперитет нашим крају, а одмор и задовољство посетиоцима. Биће нових књишких издања, и биће нових топонима.

Нека ови записи помогну очувању прелепих ваљевских планина, буду својеврсни завет и ослонац нових сазнања будућим генерацијама, као што су нама то били ранији аутори.

Уживајте.

САДРЖАЈ

ЛЕГЕНДА

ЛЕГЕНДА О ДИВЧИБАРСКОЈ ВИЛИ.....	12
Дивчибаре Развигоре.....	12
Царски друмови.....	12
Тврђава Бела Стена Душанова.....	12
Краљев сто и битка под Голубцем.....	13
Краљевић Андријаш Мрњавчевић.....	13
Проклето племе Османово и бој на Косову.....	13
Погибија Андријаша.....	13
Страшна вест.....	14
Краљевић Марко свети брата.....	14
Покоп Андријаша.....	15
Благослов Светог Пантелије.....	15
Завет вечне љубави.....	15
Небеске битке.....	15
Пропаст Беле Стене.....	16
Махмуд-паша Абаговић (Анђеловић).....	16
ДРАГА ⁶⁸	17

ОДРЕДНИЦЕ.....	17
----------------	----

ПЕСМЕ

НАРОДНЕ ПЕСМЕ.....	22
Дивчибаре Развигоре.....	22
Дивчибарска вила.....	22
Развигора и цар Душан Силни.....	22
Андријаш и вила Развигора.....	23
Смрт Андријаша.....	25
Краљевић Марко свети Андријаша.....	26
Развигора и Свети Пантелејмон.....	27

ПОЈМОВНИК

ВАЉЕВСКА ЦРНА ГОРА.....	32
Сувобор Повлен Маљен.....	32
МАЉЕН.....	33
Планина.....	33
Име.....	33
Маљен у записима.....	34
Владари.....	34
Немањићи.....	34
Лазаревићи и Бранковићи.....	34
Кнез Милош Обреновић.....	35

ЦАРСКИ ДРУМОВИ	36
Трагом римских легија	36
УТВРЂЕЊЕ БЕЛА СТЕНА	37
Изгубљени град.....	37
Црква Светог Николе под висом Орловцем.....	37
КРАЉЕВСКО СТОЛОВАЊЕ	39
Битка орлова на Голубињем пољу	39
МЕСТО УСУДА АНДРЈАША	40
Крчмар.....	40
Цркву гради краљевићу Марко.....	41
МИТ О МОРАНИ	42
Потапање Моране.....	42
Андријаш и Развигора.....	42
НАРЦИС	44
Цвет љубави	44
О нарцису.....	44
Весник пролећа.....	44
Симболика и боје цвета нарциса	44
Поклањање цвећа нарциса	45
Цвет нарциса у уметности и књижевности	45

СВЕТИ ПАНТЕЛЕЈМОН	46
Свемилоствиви исцелитељ	46
Метох светогорског манастира Св Пантелејмон	46
Црква Св Пантелејмона	46
ВИХОРИ ВРЕМЕНА	48
Град Бела Стена.....	48
Пустошење Беле Стене.....	48
Душанови ратови	48
Цар Душан Силни	48
Краљ Вукашин	48
Распад царства.....	49
Бела Стена	49
Смрт Андрејаша.....	49
Манастир па црква	49
Марко краљевић	50
Пад Беле Стене.....	50
Бела Стена	50
Бранковићи.....	50

РЕЧНИК

ЛЕГЕНДА

ЛЕГЕНДА О ДИВЧИБАРСКОЈ ВИЛИ

Прича се ослања на историјске записе, постојеће легенде и археолошка истраживања.

ДИВЧИБАРЕ РАЗВИГОРЕ

У срцу Маљена¹, заштићена топлим дахом виле Развигоре², разиграла су се цветна питома поља Дивчибара, "Дивиних (божанских³) вода" како их је сам Ноје⁴ из захвалности назвао док му је у олујној ноћи Великог потопа⁵ барку Развигора ветровима усмеравала ка безбедној повленској луци⁶. Током бурних времена и ратова који никада не престају на Земљи, Дивчибаре је био збег и склониште народу из градова, а исцелитељски ветрови⁷ нада у оздрављење и дуговечност. Тако је и данас.

Склоњена од очију смртника, Развигора живи дубоко у шуми, у Вилином гају⁸ испод некадашњег Белог манастира (данас цркве Светог Николе⁹), поред водопада Скакало¹⁰. Где тачно живи нико не зна. Водопаду је готово немогуће прићи¹¹, а многи који су се усудили да је траже, видевши је, падали су низ литицу и нестајали у вировима реке

Манастирице¹².

Кад бејаше страдање велико
Док је Ноје свет барком спасао
Уздигло се море до небеса
А таласи у облаке туку!
Својег Бога Ноје тад призива
Руке своје ка престолу диже.

Док се Ноје Богу помолио
На спасење усмерила душе
Својим дахом божанствена вила,
Див Богиња дивча Развигора,
Носи барку добри ветар спаса
Те се веже на Повлен острво.

Оде вода Панонскијем морем
Бара силна што свет покрива.
Оста дивна чуваркућа вила
И Нојево име Дивчибаре.
Да свет сети на велики потоп
И божанско вилино спасење.

ЦАРСКИ ДРУМОВИ

Царски друм¹³ од давнина води преко Дивчибара ка престоницама империја¹⁴. Својим наоружаним посадама и утврђеним градовима владари су контролисали промет руда из оближњег рудника, обезбеђивали трговачке караване и неретко наплаћивали путарину.

Око пута се простиру црне густе шуме, по којима се шири предео Маљена све до планина Повлена и Сувобора од давнина називао Црна Гора¹⁵, са Црним врховима¹⁶ и Црним рекама Каменицама¹⁷. Раније ту је било војно утврђење Илира, Келта, Римљана, Авара... Утврђања су рушена и подизана изнова у временима сталних ратова.

ТВРЂАВА БЕЛА СТЕНА ДУШАНОВА

Српски краљ, касније и цар Душан Силни¹⁸ уз помоћ виле Развигоре обновио¹⁹ је, надомак данашњег села Крчмара²⁰ Бели Град. По стени, на којој је подигнут, Душанов град је назван Бела Стена²¹ и чувао је прилазе царству са севера. Вила му обећа да град нико неће моћи срушити, осим рука владара Србина. Даде му прстен који ће сваком будућем владару давати право да руши град, и могућност да њу позове у помоћ ако затреба да га брани. Душан доведе моћне орлове, немањићке белоглаве супове²², да осматрају и упозоравају витезове о опасностима док он столује (влада) у царском Призрену²³.

Развигора је била миљеница краља. Давала је снагу његовој непобедивој војци, а он је заузврат чувао сељане Дивчибара од тешких намета, зла и страдања. Краљ је био толико силан да је демона подземља и смрти, проклету Морану²⁴, која је мучила народ магијом, молитвама светогорских монаха оковао сребром и закопао у окно старог дивчибарског рудника под Голупцем²⁵.

Дивчибаре проходили пути,
Римски пути потом Дубровачки
Од давнина и то на све стране.
Подижу се куле и градови,
Ваде руду, граде утврђења,
Једни руше а други га граде.

Кад Бугари Крчмар похараше,
Нејач, благо, све старо и младо,
Побегоше, Дивчибарам ходе,
Где их прими Развигора вила

Да се склоне под планинске скуте,
Да мир нађу, сачувају душе.

Добра вила Бели Град поруши,
Дахом својим кој' се ветар зове,
Срушила га до земљице црне.
Ту Бугари повукоше војску,
А сав народ с Дивчибара сиђе
Да у миру судбу живи своју.

Док наиђе силна војска Српска
Војска силна Силнога Душана
Силног краља свих српских земаља.
На краљевом столу краљ столује,
Око краља рис до риса шеће,
А под небом супови у лету.

Он утврди Бели град и Стену,
И говори вили Развигори:
Град да штитим ја ћу од похара,
Од Моране и другог страдања,
А ти вило дај ми своје моћи
Да ја Угре преко Саве бацим.

Вила краљу своје моћи дала
Па је Душан Угре потиснуо,
Силни Душан и силни витези
И Београд лако освојише,
Преко Саве Угре потераше,
Ветром виле - све до равног Срема.

КРАЉЕВ СТО И БИТКА ПОД ГОЛУБЦЕМ

У Шумадију је током Душанове владавине провалила снажна освајачка војска угарског Краља Чарлса, са више од 80000 војника, и силним ударима готово поразила српску војску. Развигора је по позиву краља Душана приспела у помоћ војсци и удахнувши снагу славним оклопницима и њиховим коњима подстакла их у противнапад. Потиснути од српске војске, Угари су се повлачили све до границе на Дивчибарама, на Голубачко поље. Ту је одиграна и најзначајнија битка. Краљ Душан је са својом командом надгледао битку са виса који данас народ зове Краљев Сто, као сећање на столовање (владање) Душаново у овом крају. Освајачи су се прегруписали са новим појачањима и приспелим из Угарске и у одлучној бици почели су да потискују српске снаге. Тада је вила ослободила своје разорне ветрове и натерала Угаре да се поколебају и склоне од олује у густе шуме врхова Голупца. На њихову несрећу, ту у шумама су били лак плен храбрим српским витезовима. Угарски краљ је преживео битку са тешким ранама и повукао се у своје краљевство.

Тако је једна од најзначајнијих Душанових битака 14. века завршила победом српске војске. Српски краљ је у Белој Стени извршио смотру своје победничке војске и богато их наградио. После овог пораза Мађари (Угари) су изгубили Мачву и Београд.

КРАЉЕВИЋ АНДРИЈАШ МРЊАВЧЕВИЋ

После изненадне смрти цара Душана и погибија српске војске на Марици, судбина је учинила да краљевић Андријаш као син

краља Вукашина Мрњавчевића и брат касније највећег српског јунака краљевића Марка²⁶ добије обавезу да управља градом Бела Стена и штити северене крајеве од нових упада Угара²⁷. Носио је са собом печатни прстен цара Душана, који му је отварао владарске капије града и давао моћ да позове вилу Развигору у помоћ када пожели.

Вила и краљевић се завољеше. Вила му даде своју моћ а Андријаш постаде непобедив на мегдану. Белу Стену нико не могаше да освоји.

ПРОКЛЕТО ПЛЕМЕ ОСМАНОВО И БОЈ НА КОСОВУ

Моћна Османлијска²⁸ империја је својом снагом незадрживо освајала земље и народе Азије, Африке и Европе.

После погибије Српске војске и краља Вукашина Мрњавчевића на реци Марици²⁹, Свети Кнез Лазар³⁰ је, и сам погинувши, у страшном Косовском боју³¹ 1389. године са својим витезовима нанео страхан ударац Османској империји. Од пораза су се опорављали наредних педесет година.

Али то није могло зауставити лавину народа и војске са југа. Незадрживо напредујући према северу, Европи и српским градовима, Османлије су узалудно неколико пута опседали краљевића Андријаша и Белу Стену.

Кад пострада Душан српски Силни
Дивчибарем Детош тад завлада,
Знаменити велмож у Лазара,
Сву је земљу Детош покрестио
Хилендару на берићет дао
И у милост светог Пантелије.

Кад са југа нагрнуше Турци,
Похараше села и градове

Са Мораном да поруше царство.
На Марици, реци усудници,
Многи Срби пострадаше силно
Опијени вином изгинуше.

Освети их Обилић јуначе,
Те погуби султана Мурата
На Косову, пољу од божура!
Ал убише и Цар Лазара Турци.
На превару, љуте Османлије,
Свету главу на колац набише.

Син Лазара Деспот Стефан мудри
Наследи све Моравскије Србље
Од Детоша Дивчибарско поље,
А под пољем Бели Град и Стену
Које штити Развигора вила,
Од почетка све до краја света.

Цветна поља лепог Дивчибара
Деспот даде на управу зету
Зету своме, угарском краљу.
Брзо потом и Стефан погибе,
Бранковићи земљу преузеше
И град даде Андријашу краљу.

Брат славнога краљевића Марка
Андријаш син Вукашина краља,
Тад започе утврде да гради
Да сачува царство од Угара.
Долети му вила Развигора
И понуди на дарове моћи.

Андријашу господару града
Белог Града а и Беле Стене,
Силном цару ја сам обећала
Да ћу бити од помоћи граду
Да га браним, да га не покоре,
Те ме зови кад ти душа тражи.

Андријаш је обновио куле,
И бедеме око Беле Стене,
Утврдио зидине од града,
Белог Града подно Дивчибара.
У послу му помагала вила,
Добра душа, вила Развигора.

Безброј пута навалише Угри,
Навалише да поробе Града,
Ал Андријаш призиваше вилу
Те му она у боју помагала.
Што му вила више помагала
Њему она била све милија.

Када спава само вилу сања,
Када пева све о вили пева,
Усне виле биле су му вино
Што опија њега сваке ноћи.
Једног јутра самом себи вели:
Пронаћи је, нек ти буде љуба.

Рекоше му сељани Крчмара
Развигора живи у пећини
Негде тамо код воде Скакало,
Брзе воде што пада низ стену.
Веле људи рисови су с њоме
А суп орли сви њене су слуге.

Кад сазнаде где се крије вила
Он опаса сабљу са очима
Лук и стрелу што ко птица лети
Топуз златни што ко сунце сија
Да у ноћи осветли му путе
Те он оде да пронађе вилу.

Црном Гором, а Маљен планином
Андријашу данима луташе,
Сем јелена и крика орлова

Нигде никог на путу не виде.
Седмог дана чу где вода хучи
Те помисли Вилин гај је близу.

Спустио се шумом низ падину
Низ падину пуну суноврата
И опази где се купа вила
Под Скакалом водом студеницом.
Хаљина јој на обали лежи
Крај хаљине вилин вео златни.

Зграби вео одузе јој моћи
И поведе вилу кући собом.
Вилу кити и сребром и златом,
Облачи јој смарагдне хаљине,
На глави јој круна од љубави
Сваки дан је једна срећа више.

Дивчибарем често су шетали
Утиснули љубав у ливаде,
Сваки цветак љубављу мирише.
Плео јој је од нарциса венце
Венцом белим китио јој косу.
Андријаша заволела вила.

ПОГИБИЈА АНДРИЈАША

Сазнавши да му вила даје снагу, одоше османлијски бегови у царско Једрене³² да пронађу Сихирбаза (човек који се бави црном магијом) да им по наредби султана начини сихир који ће скинути вилине моћи и убити Андријаша. Не могавши се супроставити вили својим чинима, Сихирбаз их упути на стари рудник на Дивчибарама у ком је заробљена проклета Морана. Даде им магију да успавају краљевске рисове који чувају прилаз окну, рече им где да откопају рудник и пронађу Морану. "...Да је награде златом достојним султана и обећају освету,

а заузврат она да им каже тајну о рањивости Андријаша и помогне да га убију". Тако и учинише.

Проклета Морана прихвати дарове и сласт освете. Ода им тајну да вилин вео који носи око врата даје моћ Андријашу, а да је слабост којој не могу да се одупру Мрњавчевићи рујно вино, којим их је већ преварила на реци Марици. Рече им "...да скупе 13 највећих јунака Османлија, да убију старог крчмара поред пута ка Белој Стени и чекају у крчми у заседи Андријаша." Тако и учинише.

Проклета Морана се претвори у лепу крчмарицу Мару, заносне косе и бујних груди, изађе из откопаног рудника поред заспалих рисова и упути се на раскршће где је крчма. Несрећног крчмара Османлије су већ убили, а Мара видевши јунака Андријаша како се враћа граду на коњу, потрча му у сусрет и слага га да му поруку шаље брат Марко, "...да је стигао из далеког Прилепа³³ и да га сачека у крчми док се не врати са мегдана". Андријаш се обрадова брату, седе у крчму а заносна Мара донесе рујна вина и опи га брзо. Скину му вилин вео са врата и даде знак османлијским убицама преобученим у дубровачке трговце³⁴ да га убију. Тако и учинише.

Тада писну белоглави суп са неба да се чуло до далеког Прилепа, да се несрећа надвила над белим градом и питомим дивчибарским пољима. Марко краљевић чувши знак одмах оседла коња Шарца³⁵, узео свој топуз шестоперац и крену да помогне брату не слутећи трагедију. Османлије сакрише тело Андријаша под вилин вео да га не нађу ни богови ни демони, док сачекају војску из Једрена да нападну утврђени град Белу Стену.

Када Турци опколише града,
Белог града испод Беле стене
Опколише неколико пута
Код Крчмара подно Дивчибара
Ал им граде у руке не паде
И изгубе силна војска њина.

Таман Турци веру изгубише
А у табор уће момче младо,
Момче младо из Стамбола града,
Кићанка му преко ока пада
Око паса висе му ханџари,
Фес накриви те им вели момче:

У сред брда у руднику сребра
Зла Морена вековима живи.
Она има моћи разнородне
Погледима јунаке опија
А њен осмех гаси снагу њину.
Ал моћ губи сребром окована.

Кад то чуо Осман Јусуф Ага
Он призове своје извиднице
И међ њима спахију Радоја
Те им вели силни Јусуф Ага
Рудник сребра Дивчибарски наћ те
Морену ми оковану дајте

Похиташе Турске извиднице
По Маљену брду Дивчибарском
Да пронађу рудника од сребра
И у њему Морену злотворку.
Кад дођоше код Црнога Врха
Ту Радоје рудник сребра нађе.

Извадише Мору из рудника,
Злу Морену сребром оковану.
Те рекоше Османлије Турци:
Де нам уби краља Андријаша
Те ћемо ти ми слободу дати
Од Султана нашег Великана.

Када чула шта говоре Турци
Морена им гласом одговара:
Доведите тринест ми јунака
У Крчмару крчмара убите

А ја вама довшћу Андрију,
Андријаша сина Вукашина.

Кад то чуше Турци Османлије
Отиђоше свак на своју страну.
Доведоше својих шест јунака
И међ њима силног Сулејмана
Који уби Крчмарског крчмара
Чију главу пред Морену баци.

Морена се претвори у Мару
Крчмарицу, лепа витка стаса.
Из погледа сунце јој извире
Са усана медне речи теку
Око главе бујна коса златна
Њене груди ко јабуке зреле.

Знала Мара коб Мрњавчевића
Који вином лече своје душе
Проклињући своју судбу худу,
Те чекаше краља Андријаша
Крај механе код реке Доброшке,
А у руке крчази са вином.
Сунце паде иза Беле Стене
Путем иде Андријашу краљу
Путем иде ка Беломе Граду.
У пролази крај прелепе Маре
Спази сунце из ока што сија,
Погледа је а она му рече:

Стани мало Андријашу краљу
Стани на час краљу Беле Стене.
Твој брат Марко мени свој глас даде
Да ти гласом поруку пошаље
О твом оцу краљу Вукашину
И о мајци краљици Јелени.

Превари се стаде Андријаше,
Мара њему рујно вино точи

А осмехом очи му опија,
Из уста јој теку медне речи
Наговара краља за још вина
Те Андријаш у снове упаде.

Искочише Турци из механе
Посекоше краља на превару
Узеше му вео и прстење
И односе код Осман Јусуф Аге,
Који даде Мари оку злата
И слободу Турскога Султана.

СТРАШНА ВЕСТ

26 **В**ила Развигора је узалуд трагала за вољеним Андријашем. Померала је снажним ветровима стење и шуме загладала у далеке хоризонте и силуету свог драгога које нема. И данас су ту где је померала планине најлепши видиковци. Обрадова се када у даљини виде краљевића Марка да јаше према граду и полети му у сусрет пуна наде. Марко је сишавши са коња Шарца загри, рече да је чуо за опасност и пита за брата.

Међу њих тад слетеше царски супови и рекоше им за страшну судбину Андријаша. Вила брзину у неутешни плач од кога су извори на Маљену³⁶ прокључали, (и данас их неки зову вилине сузе), а Марко се закуне именом Мрњавчевића да ће се осветити крчмарици Мари и Османлијама за тај злочин.

КРАЉЕВИЋ МАРКО СВЕТИ БРАТА

Као што им рекоше свевиђећи царски супови, одоше до напуштеног рудника. Нађоше сломљене окове, уверише се да је Морана поново слободна и да се претворила у лепу Мару. Развигора даде све своје моћи краљевићу

Марку начинивши од њега непобедивог јунака³⁷. Али га упозори да је немогуће Морану убити, него да је прво сабљом посече а после буздованом у груди удари. Кад падне мора да је уљем из кандила запалити да би је савладао и у воду потопио³⁸.

Марко ту послуша вилу и сада као непобедиви ратник крену да се свети Османлијама и Морани. Препознавши га у даљини како јаше ка крчми, Морана се преобрати у лепу крчмарицу Мару и изађе пред њега са бокалом рујна вина. Позва га да уђе у крчму и одмори од дугог пута царским друмовима. Марко седе за сто али кришом не пи вино, већ се направи да спава од пијанства. Морана видевши да му је пала глава на сто, позва Османлије а Марко се прену, дочека их својим буздованом и једним замахом све преполови.

Крчмарица Мара се од страха изобличи и стаде бежати низ поље. Марко је стиже код места које сада зову Раства³⁹ и ту је сабљом први пут удари. Ту се растави проклета душа Моране од тела Мариног кроз нос и одлети ка крчмарској реци⁴⁰. Марко узјаха свог коња Шарца и вилином снагом га пободе. Шарац прескочи дивчибарско поље до Пехара⁴¹ и Морану која летеше над њим.

Дочека се копитама Шарац на стени из које од силине удара избише варнице и пуче камен, а прокључа суза вилина (данас извор Маркови чанци⁴²) и створи реку да удави проклету Морану. Дочека Морану у лету Марко буздованом, удари је посред груди и обори на земљу. Просу по њој уље из кандила и запали га огњем небеским. Са демонским вриском Морана у пламену потрча ка реци која проври. Својим таласом река је обори у своју дубину и удави. И данас се та обала зове Марина обала⁴³.

Када долете до поља нарциса
На Маљену, украј Дивчибара
Бели оро зове Развигору
Милу љубу још милијег краља

Па јој ситну књигу изговара
Горку сузу као вино точи

Развигоро моја сестро мила
Кажи Марку твојем љубљеноме
Да су њему брата погубили,
на превару у тами Крчмара
Погубили Турци Османлије
Све уз помоћ крчмарице Маре.

Сузом лице вила заквасила
па на груди Марку вила паде
Убише ти брата Андријаша
Убише га на правди од Бога.
Погубили у Беломе граду
Подно Стене Беле Дивчибарске.

Кад то чуо Краљевићу Марко
Паше сабље а топуз у руке,
Сјајан оклоп око тела носи
Јаше Шарца, језди Белој Стени.
Сустиже га вила Развигора,
Те говори Краљевићу Марку:

Ево теби мојих моћи део.
Силни ветар што у небо носи,
Мед што вино у воду претвара,
Уста Змаја да ватром издишеш,
Поглед гром што стене раздваја,
Уље пали и освети брата.

Сиће Марко до реке Доброшке
А код реке Турци Османлије
И међ њима Мара крчмарица.
Вино точи, осмех лице краси.
Кад угледа Марка Краљевића
Стаде Мара уз брдо трчати.

Руке шири, хоће да полети.

Преко поља ка реци бежећи,
Скочи Шарац ношен ветром виле
И прелете све до Беле Стене,
Копите му извор направише,
На Пехару, Маркови су Чанци.

Код Раставе сустигао Мару
Топузом је удари у груди
Растави је од блага Јусуфа
И лепоте што јој лице краси.
Попадале по пољу хаљине,
А на нос је душу испустила.

Оста само од Морене душа
Која крену да лети ка реци
Скочи Шарац и прелете поље
Те стигоше Моренину душу
Коју Марко снагом јака грома
Топузином за земљу прикова.

Потом Марко, ко што вила рече
Поли Мору уљем из кандила
и запали дахом са усана.
Морена се пољем котрљала
Те упаде у воду изворску.
Ту упаде, ту се и удави.

Марко Мору из воде извади
И вила му руку придодала
Те је воде руднику од сребра.
Да би душу њену оковали
Да јој душа не би хировала
Својом мором људе погушила.

Вила с Марком злато претопила
Претопила од златних кандила
И окове Мари приправише
Оковаше Мару у руднику
Проклет рудник земљом затрпаше

Да јој душа никад не изађе.

Тад одоше Турци Османлије
Напустише Маљенске пределе
Да се никад Богдом и не врате.
Ал говори Развигора Марку:
Море Марко де сагради цркву
Баш на месту где изгуби брата.

Гради цркву Краљевићу Марко
У Крчмару подно Дивчибара.
У зиду му гроба оградио
Левом зиду одмах до олтара,
У темеље да се навек вели
То је црква Андријаша краља.

Када цркву завршио Марко
Он је свога Шарца узјахао
Те Призрену граду одјахао.
На Ровнима погиге Краљевић
А гроб Марков Дунав прелетео
Да код Срба почива довјека.

ПОКОП АНДРИЈАША

Пронађоше тело Андријаша али не пронађоше код њега прстен Душанов нити вилин вео који му је дала да га чува. Марко и несрећна вила сахранише у манстир⁴⁴ крај Беле Стене Андријаша, да му хладна вода реке манастирице блажи ране и подсећа на први вилин пољубац крај водопада Скакала.

Оковаше Морану златом које је добила од бегова и оставише у руднику да вечно пати до престанка света, похиташе и одбранише град од очекиваног напада Османлија.

БЛАГОСЛОВ СВЕТОГ ПАНТЕЛИЈЕ

Краљевић Марко је био у тешкој ситуацији. Није могао да остане и влада у белом граду јер мора да води бригу о народу свог краљевста⁴⁵. А није могао ни да остави уплакано вилу која се са душом растајала од бола за Андријашем.

Оде Марко у манастир и помоли се Светом Сави⁴⁶ да утеши вилу, а њему омогући повратак у своје Прилепске дворове. Свети Сава послуша Марка. Умоли Сава свог духовника Светог Пантелију⁴⁷, који га је у свом манастиру на Светој Гори младог благословом замонашио⁴⁸, да утеши несрећну вилу. "Јер Дивчибаре је метох његовог манастира на Светој Гори⁴⁹, и да је добри народ хранио монахе својом муком, чуван од виле Развигоре".

Сажали се Свети Пантелија, и јави се у сну доброј вили. Не може јој Андријаша вратити, али га може из земље на дан извести "да се виде и завет даривају, чекајући васкрсење мртвих". Али после Андријаш мора кренути са Марком да чувају веру и бране српско царство, да пронађе прстен цара Душана да не би страдала утврђена Бела Стена". А вила је морала дати завет да се неће пред људима више показивати, нити мешати у људске судбине. Вила Развигора пристане и проведе свој последњи земаљски дан са Андријашем међу људима.

Кад Андријаш пут небеса пође
А брат Марко хоће ка Призрену
Себи тада вила проговара:
Остах сама јер умрет не могу
Остах сама на Маљен планини
Довјека ћу жалит мог драгана.

Сузе њене низ камен се лију
Дах жалости прекри Дивчибаре.

Где погледа помера планине
Да с видика Андријаша гледи.
Сви потоци Вилине су сузе
А извори очи Развигоре.

Сажали се Краљевићу Марко
Те молитвом Светог Саву моли:
Свети Саво краљу рода Срба
Веру, наду пружи Развигори
Да и она своју љубав нађе
Да престану у души јој боли.

Проговара Српски Свети Сава:
Слушај добро Краљевићу Марко
Јоште Детош Маљен заштито
Пантелијом Светим из Никоме.
Глас ћу мој ја њему послати
Да се вила своје миру врати.
Није прошло много јутра, дана,
На пољани крај извора сузе
Указа се Пантелија вили.
Главу њему сунце обасјава,
Десна рука, три спојена прста
Усне мирне, но глас му се чује.

Вило моја Развигорна душо
Које су те бриге окупиле
Па ти сузе извор натапају.
Дивчибаре ветрови походе
Облак црни сунце заклонио
Нигде смеха само плач се чује.

Пантелији одговара вила:
Помож Боже Свети Пантелија
Оживи ми Андријаша мога
Да га видим, да му се радујем.
Учини ми да не будем вила
Већ девојка своје љубљеноме.

Развигора моја мила вило
Андријаша не могу будити
Ни будити нити оживети
Из сна вечног у коме је сада.
Ја му могу оживети душу
На дан само, да га видиш вило.

Да би вило видела драгана
И то мораш нешто учинити
Ти ћеш вило морат завет дати,
Завет дати да се клониш људи
Да те људи не могу видети,
Ни видети, а ни осетити.

Даде завет Пантелији вила,
Због љубави одрекну се себе.
Па јој вели Свети Пантелија:
Развигора сутра зором доћи,
Код дрвета, оног заветнога
Тамо ће те Андријаш чекати.

Зором раном пре изласка сунца
Упути се вила Развигора
Упути се кано ћул девојка
Лети она изнад Дивчибара
Да дочека свога Андријаша
Код дрвета старог заветнога.

Око главе упрела је венац
Бели венац нарцисова цвета
Хаљина јој лепрша лахором
Ноге босе витке ко у срне.
Кад угледа свога Андријаша
Рукама му миловала лице.

Реч подаде вили Андријаше
Код дрвета што се зове завет
Да га чека, он ће кад тад доћи.
Када сунце дошло до прикрајка

Дух Андрије ка Крчмару оде
А вила се у ваздух преточи.

У пролеће кад засија сунце
Када киша натапља пољане
Дивчибарем шета Развигора
У загрљај Андријаша краља.
Цвет јој бели за кораком ниче
Сваки корак један нарцис цвета.

ЗАВЕТ ВЕЧНЕ ЉУБАВИ

Дуго су се шетали дивчибарским пољима као некада. Поново су бројали безвремене сате на Црном врху, причајући у миловању. Дадоше под крошњом једно другом завет, шапатом који данас разноси тихи дивчибарски ветар, да ће се волети и после краја света.

Андријаш још обећа Развигори да ће сваки дан сласти царске супове да јој донесу његова писма из даљине каква год да га судбина задеси, а она да ће сваког пролећа расути на ливаде Дивчибара цвеве белог нарциса⁵⁰ као знак њене вечне љубави.

И данас на Црном врху листа неми сведок једног љубавног завета. Многи после њих су се ту заљубљени састајали и волели: Јована и Милан, Спасенија и Никола, Божана и Живојин⁵¹... Ово по свему необично Дрво⁵² кажу неће увенути докле има љубави међу људима. Неки тврде да су видели скоро вилу и Андријаша загрљене у сенци његове крошње. Ко ће га знати.

НЕБЕСКЕ БИТКЕ

Испратио је свечано краљевиће Марка и Андријаша са војском у бојеве народ Крчмара, Дивчибара и Беле Стене. Са њима су са Дивчибара отишли царски рисеви⁵³ и одлетели белоглави супови⁵⁴. Развигора је

замолила сестру Равиојлу⁵⁵ да их свуда прати и чува на путу славе. Од њиховог одласка прошло је много мегдана и времена али не нађоше Душанов прстен. Њихове земаљске битке су давно завршене⁵⁶, а небеске су им вечне као и љубав Развигоре. Народ на Дивчибарама прича, да када туку громови изнад Маљена⁵⁷, да то се Андријаш и Марко опет туку на мегдану са Угарима, Турцима и Немцима. И једног дана, када се почну враћати белоглави царски супови на Орловац⁵⁸, тада ће се и они вратити на Дивчибаре у својој слави са свим српским витезовима да поврате Српско царство и поново подигну Белу Стену.

ПРОПАСТ БЕЛЕ СТЕНЕ

Бела Стена је последња српска тврђава⁵⁹ срушена током снажног похода војске султана Мехмеда II⁶⁰ ка Европи. Његов велики везир Махмуд-паша стајао је дуго са освајачком војском пред величанственим и непобедивим градом. У руци окићеној печатним прстеном Душана Силног снажно је стискао вилин вео, колебајући се да крене у напад. У његовој сенци стајала је проклета и раскована Морана не кријући своје демонско лице.

И поред многобројне војске која га је окружила и претње погубљењем становништву, град одбија да отвори капије Великом везиру. Уверени у моћ вилиног усуда по којем само Србин може разорити Белу Стену, српска војска је пружила снажан отпор. Страшан врисак Моране покренуо је страховити јуриш Османлија.

На запрепашћење виле која је битку посматрала у одразу бистре реке Манастирице скривена од очију људи, на јавк и ужас становника тврђаве, надирућа војска великог везира продрла је у тврде зидине. Само су малобројни становници пре битке склоњени у Дивчибарски збег преживели.

МАХМУД-ПАША АБАГОВИЋ (АНЂЕЛКОВИЋ)

Махмуд-паша Анђелковић⁶¹ први је Србин велики везир Османског царства. Са својим султаном Мехмедом II освојио је вечни Цариград⁶², а брат Михаило му је предао 1458. године Смедеревску тврђаву⁶³ пре похода на Балу Стену. Његова породица пореклом је из Крушевца, а он је рођен у највећем и најбогатијем српском средњовековном граду Новом Брду 1420. године. Велики везир био је рођени брат Михаила Анђелковића (званичника на дворовима српских деспота Ђурђа и Лазара Бранковића). Турци су га као дечака заробили и са још двоје српске деце одвели у Једрене у оквиру стравичног пореза "Данка у крви". Пошто је као дете потурчен добио је муслиманско име Махмуд, а његова два друга сапутника имена Ајас и Абдулкерим. По завршетку школовања у Једрену, као једног од најспособнијих ученика, турски султан Мурат II га узима у службу на двор, где је друговао са тадашњим престолонаследником Мехмедом II Освајачем. Убрзо након освајања Цариграда 1453. године (када је убијен последњи ромејски цар Константин XI Палеолог Драгаш, син српске принцезе Јелене Драгаш), султан Мехмед II га именује за великог везира, чиме је један муслиман Србин на власти наследио трон православног полу-Србина последњег цара некада најмоћније светске империје.

У срушеним кулама града Беле Стене јањичари⁶⁴ су нашли Андријашева писма које је слао Развигори, и предали их Великом везиру. Писма су била предивне песме љубавне чежње. Махмуд-паша их је погледао на тренутак, и грозничаво их стрпао у груди као ухваћени лопов. Кажу да није срушио манастир са Андријашовим гробом⁶⁵ јер му се по уласку пред олтаром указао Свети Сава са Светим Пантелејмоном⁶⁶. Кажу и да га је због тога султан Мехмед II задавио.

Махмуд-паша је забележен у историји персијске културе као један од најзначајнијих песника⁶⁷ 15. века. Други кажу да му је главе дошло проклетство због крађе љубави.

ДРАГА⁶⁸

Адни (Махмуд-паша Анђелковић)

Кад угледах косу своје драге
Расцветану као нарцис,
Како лепрша по њеном лицу, помислих:
Чудно, као да је месец застао
Међу мирисним цвећем...

Твој прамен пали преко лица,
Што је као младина,
У многим увојцима сакривен попут змије
Што дању мирује
Скупљајући снагу.

Од твог лица,
Руже и лале су заиста
Украли боју и мирис
И сада их као прелепи букет
Носе около кроз базар.

О драга сврха песме је дивити се лепоти!
Колко мудрих међу луде
Отпремише твоје очи!
Сад су мене заробиле
Нек ми је Бог на помоћи!

Драга своју главу, душу пред ноге
Спуштам ти сада,
По закону: роб с иметком
Господару свом
Припада...

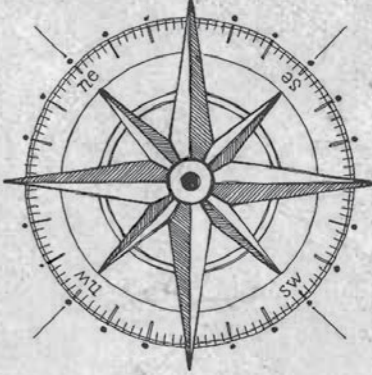

ДИВЧИБАРЕ 1300-1400

ПРЕМА БАЉЕБУ И ЦАРИГРАДУ

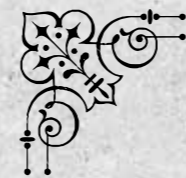

ПРЕМА ПОЖЕТИ И СКАДРУ

ЗАПАД

ИСТОК

ФУСНОТЕ

1 **МАЉЕН ВАЉЕВСКА ПЛАНИНА:** Планина у околини Ваљева, има више претпоставки порекла имена

2 **РАЗВИГОРА ДИВЧИБАРСКА ВИЛА:** Развигоре су виле које позивају природу да се пробуди. Развигор је име и за ветар који почиње да дува у рано пролеће. Овај ветар буди природу, и биљке и животиње, а тако и трепери како девојачко тако и момачко срце.

3 **ДИВИНА, БОЖАНСКА:** Дива као име и одредница може се пронаћи још у преантичко доба са значењем Див - Бог, а Дива као богиња, божанско биће, вила, обожавана од људи. Данас има значење чувена и славна

4 **НОЈЕ:** Био је десети и последњи од антедилувијалних патријарха, најпознатији по потопу који се догодио у његово време. Био је једанаеста генерација после Адама. Умро је 350 година после потопу када му је било 950 година. Док су Потоп и Нојева барка најпознатији елементи приче о Ноју, такође се спомиње и као „први пољопривредник“ и проналазач вина. Ноје је по библијском сведочењу имао три сина Сема, Хама и Јафета од којих воде порекло три велике групе народа, односно три људске расе: Семити - жута (народи Азије), Хамити

- црна (народи Африке) и Јафетити - бела (народи Европе).

5 **ВЕЛИКИ ПОТОП:** Мит о великом потопу се налази у предањима многих народа, између осталог у сумерском Епу о Гилгамешу, грчком Деукалиону и јеврејском предању о Нојевој барци, индијском спису Махабхарата, библији. Нојев потоп је по јудејско-хришћанском учењу сачуваном у Старом завету „послан Богом на грешну земљу и потопио грешни род људски да би се спасло само осам душа смештених у ковчегу (лађи)“ У време око 3246. године п. н. е по библијским изворима: Вода је лила пет месеци и покрила брда за 15 лаката. После тога вода је почела опадати, и у 18. дан седмог месеца ковчег се зауставио на планини Арарат. Тек после три месеца појавила се површина планинских висова, и након 40 дана Ноје је пустио голуба да сазна у којем је стању вода - три пута, који је најзад донео маслинову гранчицу (данас симбол мира), што је Ноју био знак да може изаћи са људима и животињама (свака врста је била заступљена), а то се догодило 601. године Нојевог живота, на дан нове године, а у 27. дан другог месеца. Ноје је изашао са својима домаћим и принео жртву благодарности. У знак завета између Бога и земље Бог је дао на небу дугу Сведочанства која потврђују овај догађај.

6 **ПОВЛЕНСКА ЛУКА:** У време када се завршавао велики потоп Ноје је са својом барком пристао на ове просторе а доказ о томе су алке. Прва природна асоцијација човека суоченог са алком уклесаном у планинску стenu, која је без икакве сумње одавно изгубила своју првобитну функцију, односи се на привез одређеног пловила - било да је у питању сплав, чамац или барка. Ововремени човек такву врсту предмета среће најчешће у том контексту. Ако овоме додамо и појаве фосилизованих морских животиња (шкољке, црви, рибе и сл), које се у тим стенама на врховима Повленаа могу такође срести, помисао о таквој функцији алки постаје наизглед утемељенија.

7 ИСЦЕЛИТЕЉСКИ ВЕТРОВИ: До Дивчибара допиру ваздушне масе из Медитерана и сукобљавају се са ваздушним масама Карпата и Панонске низије, чиме се може објаснити присуство јода у ваздуху. Захваљујући својим изразито повољним условима, клима Дивчибара, сходно закључку Балнео-климатолошког института Србије, може се користити за лечење. Институт је између осталог утврдио да се на Дивчибарама могу лечити следећа обољења: Обољења плућа (bronхијална астма, хронични бронхитис, емфизем плућа, било које етиологије, бронхиектазије уколико се процес не налази у акутној егзацербацији); Обољења са неуровегетативним поремећајима (неуроциркулаторна астенија, хипертиреоза); Стање рековалесценције (после акутних инфективних болести, ТБЦ плеуритиса, ТБЦ перитонитиса, пнеумонија и бронхопнеумонија, хируршких интервенција); Општи поремећаји (астенија и мршавост, хипохромна нормохромна анемија.); Дерматозе којима је потребна хелиотерапија.

8 ВИЛИН ГАЈ: Мала шума као браник или забран, који се чува од сече, са изворском или текућом водом. Место је где се скупљају виле и ту играју вилино коло. Назив "гај" је старословенски, од гајити, неговати, а Срби су имали свете гајеве као седишта богова по старом веровању, и веровали су да тамо одлазе душе предака.

9 МАНАСТИР ЈЕ ДАНАС ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ: Средњовековна црква у близини тврђаве Бела стена поред реке Манастирице, некада манастир, а по легенди подигнута је од руке краљевић Марка као помен на убиство његовог рођеног брата Андријаша, где је и сахрањен

10 ВОДОПАД СКАКАЛО: Водопад висок 30м настао на реци Манастирици је у ствари комплекс водопада на тешко приступачном терену. Добио је име по "скакању" воде по стенама реке и једна је од највећих природних атракција и лепота Дивчибара.

11 НЕМОГУЋЕ ПРИЋИ ВОДОПАДУ БЕЗБЕДНО: Сагласно Закону о шумама и Уредби о проглашењу Предела изузетних одлика „Маљен“, ЈП „Србијашуме“ и Шумско газдинство „Борања“ Лозница упозоравају грађане и посетиоце, који бораве на подручју Маљена (Дивчибара), да је забрањен приступ и кретање по локалитету водопад Скакало, који је под режимом заштите првог степена, из безбедносних разлога.

12 РЕКА МАНАСТИРИЦА: Река која извире под врхом Краљев сто и протиче поред цркве Светог Николе поред Беле стене у Крчмару, поменик да је црква била некада манастир.

13 ЦАРСКИ ДРУМ: Преко Маљена је пролазио римски пут, преко Ваљева је водио до Непричаве и даље до Сирмијума. И назад до Рима, Обезбеђивао га је систем тврђава на којима су касније подигнути и средњовековни градови.

14 ПРЕСТОНИЦЕ ИМПЕРИЈА: Римска магистрала повезивала је Рим са Цариградом и свим већим градовима царства, и данас се по многим римским трасама распростиру аутопутеви ка градовима који су сада престонице других светова.

15 ЦРНА ГОРА: Назив венца планина Суворор-Повлен-Маљен до 19. века. Постоје многе Црне Горе међу Србима, тако и Скопска Црна Гора, где је Цар Душан крунисан, а постоји и држава која је узела име по Црној Гори где су се рађали Немањићи.

16 ЦРНИ ВРХ: Други по висини врх планине Маљен. Добио име по Црногоричној шуми којом је обрастао

17 ЦРНА РЕКА КАМЕНИЦА: На неколико места испод источне стране Голупца извире речица Црна Каменица која протиче кроз Дивчибаре. Два изворишна крака се састају у центру Дивчибара, па даље теку кроз клисуру пуну брзака и слапова у прелепом амбијенту црних борова. У Тометином пољу се састаје са Белом Каменицом, од којих

настаје река Каменица, која се улива у Западну Мораву.

18 ЦАР ДУШАН СИЛНИ: Стефан Урош IV Душан Немањић, познатији као Душан Силни, био је претпоследњи српски краљ из династије Немањића. Имао је титулу краља од 1331. до 1346. године, а затим је постао и први крунисани цар српске државе, када га је на Васкрс 16. априла 1346. године крунисао први српски патријарх Јоаникије II. Душан је владао над новонасталим Српским царством више од 9 година до своје смрти 20. децембра 1355. године. Цар Душан је описан као енергичан владар, јаког карактера и темперамента, зато се често у изворима и литератури јавља и под именом „Душан Силни“.

19 ОБНОВИО: Тврђава је често рушена и обнављана, јер је као пре свега војни објекат била на граници снажних држава, које су настајале и нестајале,

20 КРЧМАР: Село на Маљену, добило име као помен на крчму у којој је убијен брат краљевића Марка.

21 БЕЛА СТЕНА: Средњовековно утврђење код села Крчмара. Постоји истоимен извор у близини. Име су добили по карактеристично белој стени на којој је подигнута. У близини је постојао и средњовековни град Велика Бела Стена.

22 НЕМАЊИЋКИ БЕЛОГЛАВИ СУП: Највећа птица грабљивица Србије. Символ санемањићких грбова, заштићена врста карактеристична по белој глави. Орловац по њему добио име, где се гнездио, некад доминантна а данас ретко виђена птица на Маљену.

23 ЦАРСКИ ПРИЗРЕН: Путописци тог времена, Призрен често називају царски град, а у епским песмама и српски Цариград, јер је повремено био престоница цара Душана и цара Уроша. О томе сведоче њихове повеље из 14. века.

24 ПРОКЛЕТА МОРАНА: Морана (Мора, Морена,

Моржана, Марана, Мара, Марена, Маржана) је у словенској традицији симбол смрти и зиме. Појављује се у разним облицима. Најчешће као лепа девојка, а некада врло бледа, са вучјим очњацима и канцама. Њен други лик је онај попут Баба Јаге, ружне старе вештице.

25 ОКНО СТАРОГ РУДНИКА: Рудник сребра, касније магнезијум-карбоната под Голупцем затворен пред други светски рат. Претпоставља се да су ископавања руда на овом простору почела још у доба краљевства Илира.

26 КРАЉЕВИЋ МАРКО: Марко краљевић ће се пробудити када буде затребао српском народу, а за то време ће се Шарац маховине најести и сабља ће изаћи из греде у коју је забодена.

27 УПАД УГАРА: Угарски (Мађарски) краљеви су по налогу Папа вршили сталне нападе на северну границу српских територија и угрожаваи постојање српске државе.

28 ОСМАНЛИЈЕ: Османско царство или тачније Османска династија је династија, чији је први владар био Осман I. По њему је династија, као и царство добило име. У нашем језику и традицији, добро је позант појам Турци османлије, који се зову по овом владару. Отоманско царство или Отоманска империја је англицизам, појам преузет из енглеског језика, скован од стране историчара са енглеског говорног подручја.

29 РЕКА МАРИЦА: Најдужа река Балканског полуострва, или Хелма. Улива се у Егејско море и данас тече границом Бугарске и Грчке. Док су области биле део царства Немањића, ту су краљеви Мрњавчевићи изгубили пресудну Маричку битку од Османлија, опијени. По неким легендама проклета Морана је воду претворила у вино и као лепа Мара делила вино српским витезовима заваривајући их да је битка унапред добијена. Можда се и, као усуд пропасти, река зове Марица.

30 СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР: Овај великомученик и угодник Божији, цар Лазар родио се 1329 године у граду Прилепу. Као даровит привучен засебна пажњу царева и би узет на двор цара Душана, где постаде славан и уважаван од свих због своје честитости, витештва и побожности. Ожени се царевом рођаком, Милицом, кћерком кнеза Вратка, која је била од лозе Немањића. Његова највећа брига је била да измири Српску и Цариградску Патријаршију. Као изасланика Цариградском патријарху послао је монаха Неанију, да га замоли да са Срба скине проклетство (анатему), што би и учињено. Борио се овај угодник Божији против Турске најезде и у сукобу, који се одиграо 15 јуна (28. јуна по новом календару) 1389. године против Османског владара Мурата и би посечен. Ушао је у неравноправну борбу, по предању из чисто Јеванђелских разлога, што и сама песма каже: „Земаљско је за малена царство, а небеско увек и довека“. Тело му је пренето и сахрањено у његовој задужбини, манастиру Раваници (код Туприје), а затим пренето у Раваницу (Сремску), одакле је 1942 године пренето у Саборну Цркву у Београду. Сада се његове свете и чудотворне мошти налазе у манастиру Раваница код Туприје, где се дешавају многа чудеса и исцељења болесних и убогих.

31 КОСОВСКИ БОЈ: Косовска битка десила се 1389. на хришћански празник Видовдан, недалеко од Приштине, између српских и османских снага. Српске снаге је предводио кнез Лазар Хребељановић и међу њима су биле и снаге његових сродника и савезника, док се на челу османске војске налазио владар Мурат I са синовима Јакубом и Бајазитом. Успео је Лазар да убије Мурата и натера османску војску да се повуче из Србије. Његов син Бајазит је током повлачења у неразјашњеним околностима заробио кнеза Лазара и погубио га. Лазареви наследници су под притиском угарских напада и њихових контаката са Вуком Бранковићем, склопили у првој половини 1390. мир са Бајазитом и признали Османску врховну власт. Уз помоћ Бајазитових трупа, они су успели да потисну Угаре

и поврате изгубљене пределе у западној Србији, укључујући и Дивчибаре.

32 ЦАРСКО ЈЕДРЕНЕ: Једрене је град у плодној Тракијској равници, на месту где се река Тунца улива у реку Марицу. Град је основао и раскошно украсио римски император Хадријан, као Хадријанопољ, а 1362. га освојише Османлије које је предводио владар Мурат I. Турско име Едирне је настало еволуцијом од оригиналног имена. То је била палата престоница Османлијске државе од 1365. до 1453.

33 ДАЛЕКИ ПРИЛЕП: Године 1334. Прилеп је ушао у оквиру Душановог царства, и постаје једно од најважнијих средишта, где је цар Душан изградио свој дворца и тамо често одседао. После 1365. године град је припао краљу Вукашину, па потом његовом сину, чувеном Марку краљевићу који је ту и рођен. Познат је као „Град под Марковим кулама“, због близине тврђаве која му је припадала. Године 1395. Османлије освајају Прилеп.

34 ДУБРОВАЧКИ ТРГОВЦИ: Дубровачки трговци су првенствено племићи и имућни грађани са подручја старе Дубровачке републике. Током средњовековног периода, развили су успешну трговачку делатност широм медитеранског света склапајући посебне уговоре са другим државама о слободи трговине. Трговина са другим српским земаљама први велики процват доживљава за време владавине династије Немањића, а други за време Српске деспотовине, захваљујући развоју новчане привреде и рударства. Тада широм српских земаља настају колоније дубровачких трговаца, па и у Ваљеву који помињу у својим повељама 1398. године. Након пропасти српских средњовековних држава под најездом Млечана и Османлија, Дубровчани су наставили да тргују са српским земљама под османском влашћу, све до пропасти своје републике 1806. године.

35 КОЊ ШАРАЦ: Најславнији српски коњ је легендарни Шарац Марка краљевића. Као што

је Марко највећи јунак у српском предању, тако је и Шарац у тим причама и песмама коњ над коњима, митолошко чудо, божанско биће. Шарац је, иако коњ, можда најлепша метафора српског епа. „Српски песнички геније дао је Шарцу људске особине, чак особине једног краља, његовог господара, што је задивило великог Гетеа, који је једном, усхићен том духовном параболом, рекао да су сви светски легендарни коњи, у односу на Шарца, само обична ждребад“. Шарац је имао натприродне моћи. Био је, пре свега, крилат као Јабучило, али су његова крила била невидљива. Служио се њима само у безизлазним случајевима или када је Марко водио борбу са злим вилама, змајевима и другим алама. Шарац је био моћан у свему: у снази, у брзини, у вештини. Има много верзија о смрти Марка и његовог коња. Једна од њих казује да Марко и није умро већ са својим Шарцем у некој пећини спава већ шест стотина година. Пред Шарцем стоји маховина коју он полако једе, а за греду је заденута Маркова сабља, која полако излази. Марко ће се пробудити кад устреба српском народу, а докле ће Шарац појести маховину и сабља ће изаћи испод греде.

36 ИЗВОРИ НА МАЉЕНУ: Маљен је као ретко која планина богата изворима, од којих су неки и лековити.

37 НЕПОБЕДИВИ ЈУНАК: После пораза на Марици и недоласка на Косовску битку, Марко добија снагу Развигоре и постаје непобедни јунак и осветник српског царства, а о коме се још прича.

38 У ВОДУ ПОТОПИО: Народ је ритуално потапао лутку Моране, прво палио па је и потапао у воду. Трагови тих обичаја се и сада срећу кроз легенду о „утопљеној девојци“ на Дивчибарама.

39 РАСТАВА: Место где се крчмарица Мара растала са душом, брдо на Маљену поред Крчмара

40 КРЧМАРСКА РЕКА: Река која данас пролази кроз село Крчмар,

41 ПЕХАР (ПЕАР/ПЕЈАР) - У ствари је област над Крчмаром изнад извора Маркови чанци.

42 ИЗВОР МАРКОВИ ЧАНЦИ: Овај извор поред Крчмара у предању Шарац је направио својим скоком на Морану. Касније га је краљевић Марко опазио крај самог пута и како је био жедан, он покуша да се напије, али без успеха. Када је видео невољу свога господара, Шарац поново закопа ногом на месту где вода извире и тако направи друго удубљење у којима се вода задржава, те Марко угаси жеђ. Како та удубљења од копита личе на чанке, то народ прозва извор Маркови чанци.

43 МАРИНА ОБАЛА: Обала Крчмарске реке, место где је пала запаљена проклета Морана

44 САХРАНИШЕ У МАНСТИР: Саркофаг Андријаша се по запису налази узидан у леви зид некадашњег манастира

45 КРАЉЕВСТВО: Марко Мрњавчевић био је српски краљ од 1371. до 1395. године. Владао је територијом у западној Македонији. Престони град у држави краља Марка био је Прилеп.

46 СВЕТИ САВА: Свети Сава (световно име Растко, монашко име Сава) је био најмлађи син српског великог жупана Стефана Немање, светогорски монах, јеромонах и архимандрит Студенице, први архиепископ аутокефалне Српске архиепископије, дипломата, законодавац, књижевник и ходочасник. Широко се сматра једном од најзначајнијих личности српске историје, а Српска православна црква га слави као свеца. Његова личност је остварила велики утицај на средњовековно српско књижевно стваралаштво, а његов култ се вековима негује у српском народу

47 СВЕТИ ПАНТЕЛИЈА: Заштитник Дивчибара, исцелитељ и хришћански светитељ.

48 БЛАГОСЛОВОМ ЗАМОНАШИО: 1192. године принц Растислав (Растко) Немањић је побегао из двора на Свету Гору и замонашио се у руском

манастиру Светог Пантелејмона, где је добио монашко име Сава.

49 СВЕТА ГОРА: Света Гора (Атос) је планина и полуострво у североисточној Грчкој и важан је центар православног монашког живота. Она има аутономно државно уређење унутар Републике Грчке. На Светој Гори налази се 20 манастира под директном јурисдикцијом васељенског патријарха из Цариграда (Истанбула), међу којима је и српски манастир Немањића Хилендар.

50 ЦВЕТОВИ БЕЛОГ НАРЦИСА: Завет Развигове, цвет који краси поља Дивчибара. Погледајте у појмовнику.

51 БОЖАНА И ЖИВОЈИН: Легенда новијег доба која се препричава на Дивчибарима, као потврда о чудесним моћима дрвета љубави Развигоре и Андријаша

52 НЕОБИЧНО ДРВО: Необично дрво на Црном врху, за који се веже судбина двоје заљубљених. Данас природна и туристичка атракција. Некада давно, кажу, своја стада оваца чували су Божана и Живојин. Како су доста времена проводили заједно, мало по мало, међу њима се роди љубав и убрзо Живојин запроси Божану. Међутим Божанин отац успротиви се овом браку. Живојин је био сиромашан, а уз то, отац је имао још ћерки које су од Божане биле старије, па је ред био да се оне прве и удају. Ипак, након неког времена, видевши да му ћерка и даље јако пати, пристаде да им да благослов. Уочи самог венчања Божана усни један сан. Непознат глас јој каза да свима пренесе да се на пропланку на којем су се заволели она и Живојин налази бор – „дрво љубави“ које ће док је света и века помагати људима да нађу срећу. Она исприча сан својој најстаријој сестри која одмах оде до дрвета и замисли жељу. Није прошло много времена, а сватови и њу одведоше. Под Дрветом љубави многи замишљено трагају за срећом.

53 ЦАРСКИ РИС: Некадашњи доминантни становници дивчибарских шума, задњи пут виђени седамдесетих година XX века.

55 РАВИОЈЛА: Најпознатија вила нашег поднебља је Равијојла, која је дружбеница краљевића Марка, борави на Мироч планини и која је, попут грчке Афродите или римске Дијане, наоружана луком и стрелом.

56 БИТКЕ СУ ДАВНО ЗАВРШЕНЕ: Далеко од заштите вила, Марко и Андријаш су завршили своје земаљске битке и чекају судбински тренутак да поново преносе славу Српског рода.

57 ТУКУ ГРОВОВИ ИЗНАД МАЉЕНА: Име Маљен је везано за громовнике и њихов маљ

58 ОРЛОВАЦ: Планински врх, добио име по некадашњим гнездима белоглавог супа

59 ПОСЛЕДЊА СРПСКА ТВРЂАВА: После пада Смедеревске тврђаве, Бела Стена је остала последња српска тврђава која није пала у руке Османске империје

60 МЕХМЕД ОСВАЈАЧ: Мехмед II Освајач је био османски султан 1451–1481. Има репутацију једног од најпознатијих, најутицајнијих и најпромишљенијих војсковођа и владара историје муслиманског света. Био је способан, храбар и веома предузимљив. Из основа је изменио карту Балкана.

61 МАХМУД-ПАША АНЂЕЛКОВИЋ: Први Србин Велики везир Османске империје, дипломата, ратник и песник. Погледајте у појмовнику.

62 ОСВОЈИО ЈЕ ВЕЧНИ ЦАРИГРАД: Цариград је и данас светска метропола, мењао је многа имена али је задржао вечни сјај. Последњи ромејски владар је погинуо на његовим зидинама, мајка му је била Српкиња Јелена од Дејановића.

63 СМЕДЕРЕВСКА ТВРЂАВА: Смедерево је са изградњом Смедеревске тврђаве 1430. постало престоница Српске деспотовине пошто је Београд,

дотодашња престоница, враћен Угарској 1427. године. Смедеревску тврђаву је основао тадашњи српски деспот Ђурађ Бранковић. Смедеревска тврђава је тада представљала сигурно највећу равничарску тврђаву у Европи.

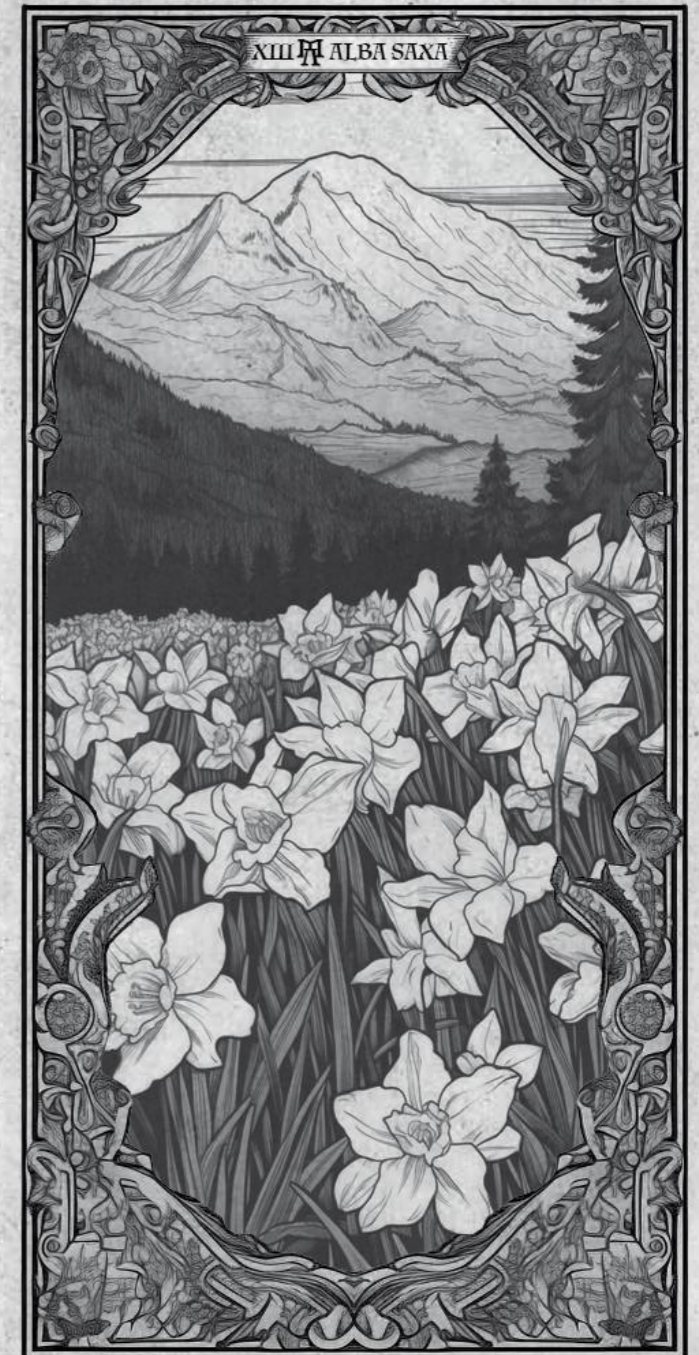
64 ЈАЊИЧАР: Јањичари или јаничари били су турске пешадијске трупе у својству личних телохранитеља османских султана. Трупе воде порекло из 14. века; основао их је Мурат I а трупе су укинуте (и масакриране) 1826. године по наређењу султана Махмуда II. Јаничари су били организовани по узору на Мамелуке, у почетку од Турака, а касније од хришћанске деце отетих или по другим основама, одузетих од родитеља, најчешће са подручја Кавказа и делова Балкана, који би преласком на ислам имали право припадности јаничарским јединицама.

65 МАНАСТИР СА АНДРИЈАШОВИМ ГРОБОМ: Данас црква Св Николе. Погледајте у појмовнику.

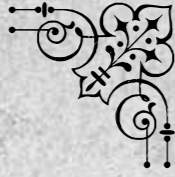
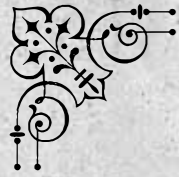
66 СВЕТИ ПАНТЕЛЕЈМОН: Свети Пантелија, заштитник Дивчибара. Погледајте у појмовнику.

67 ПЕСНИК ПЕРСИЈЕ: Песник Адни Махмуд-паша Анђелковић (1420-1473) се сматра једним од највећих персијских песника 15. века, а који води порекло из Србије. Писао је на турском и персијском језику и иза себе је оставио збирку песама, писама и једну научну расправу. Умро је у тамници Једикуне, где су га целати Мехмеда II, а по његовом налогу, удавили. У источној литератури има много поучних и забавних дела посвећених Махмуду. Цео циклус панегирика испеван је у његову славу, а низ легенди повезан је с његовим именом.

68 ДРАГА: Препев једне од љубавних песама под псеудонимом Адни Махмуд-паше Анђелковића

ПОЈМОВНИК

ВАЉЕВСКА ЦРНА ГОРА

СУВОБОР ПОВЛЕН МАЉЕН

48

Наш народ је планине Повлен, Маљен (где се налази и Дивчибаре) и Сувобор које окружују Ваљево од давнина називао заједничким именом Црна гора. То се најбоље види из старих српских записа.

У старим записима манастира Мркшина црква, која се бавила и штампом 16. века, пише да се манастир налази у подножју Црне горе.

Турски путописац Евлија Челебија у својим обимном делу "Путовања" из 17. века ову област Османског царства са густом шумом и огромним стаблима назива Карадаг, што је Црна гора преведено на Турски језик.

За време своје владавине овим просторима (1718-1839) Аустријанци уписују у картама назив подручја као Карадашке или Црногорске планине или Zerna Bora.

Свештеник из Села Гвозденовића код Словца писао је 1781. године како је пао снег у мају по Црној гори, а хроничар манастира Ћелије на Градцу у својим записима описује да се манастир налази у

подножју Црне Горе.

Књаз Милош Обреновић у време своје владавине успоставља ново уређење слободне Србије, укида дотадашње кнежевине османске империје и прави нове српске срезове. Османски Карадаг тако крајем 18. века губе своје име и одредницу за планине Повлен, Маљен и Сувобор и дели се на Црногорски и Колубарски срез. Данас само неке мање области поред Косјерића сачували су успомену на назив Црна Гора.

Својим положајем и путевима ваљевска Црна Гора снажно повезује ваљевски и ужички крај. Судбина Срба дубоко је испрожимана насилним и добровољним миграцијама због ратова и тражења бољих услова за живот. Сеобе су са собом носиле стара имена насеобина која су напуштана од Дунава до Јадрана, и давана новим просторима која су насељавана. Често су сеобе водиле истим старим путевима и наредне генерације су се враћале на попаљена и опустела огњишта.

Тако данас имамо на некадашњем црногорском Повлену реку Цетињу али и град Цетиње на Ловћену, влашку цркву на Цетињу коју су подигли чобани из околине Лужица (Ужица) и основали град, на Маљену имамо Никшића градину и Косјерић, Косјере имамо у данашњој Црној Гори, тако да је тешко утврдити где се име места родило, а које је однешено са збеговима...

МАЉЕН

ПЛАНИНА

Ваљевске планине: Медведник, Јабланик, Повлен и Маљен спадају у рудне планине и оне су завршни масиви Динарског планинског система у северозападној Србији.

Венац ових планина карактерише то што су оне, са изузетком Маљена, тесно међусобно повезане. Маљен се одликује и својственим рељефом, што је условило повољне климатске прилике и разноврстан и специфичан биљни и животињски свет на овој планини. Масив Маљена нарочито карактеришу добрим делом очуване шумске састојине, међу којима су четинарске шуме једина природна шума ове врсте у северној Србији. Маљен су до 20 века насељавали рис и тетреб за које је карактеристично да насељавају само густе шуме. Уредбом владе Републике Србије ово подручје ставља се под заштиту и проглашава заштићеним подручјем под именом „Маљен“, као природно добро од регионалног, односно великог значаја и сврстава се у II категорију заштите, као предео изузетних одлика.

ИМЕ

Порекло имена Маљен није познато. Назив Маљен можда потиче од Илирског Мал (брдо, узвишење) како и данас кажу у некадашњој српским насеобинама у Молдавији и Арбанији. Мал или Маљ је топуз громовника којим ударцем од земљу и муњама прави брда и планине, и ваљ(а) их у равнице. То сведочи и громогласни извор ТОРОЊА, који се једном годишње оглашавао када свети громовник Перун, Тор/Тодор или Илија погоди земљу громом на пролеће.

Друга претпоставка је да име потиче од древног словенског назива Маљ, у вези са глаголом по-маљати се, са значењем „вис који се уздиже, који штрчи“. Ова верзија се и надовезује на претходну верзију митолошког настанка свих узвишења.

Трећа претпоставка је да је Маљен још једно од временом погрешно гласовно упамћених древних имена прилагођено језичким променама, са кореном речи ВАЉ (Бал, Вал, Вали) од којег

је настало место ВАЉЕВО, планина ВАЉЕН (Маљен) и поред ње планина ПОВАЉЕН (Повљен) али и именице ВАЉАТИ (бити добар, изабран, котрљати), ПОВАЉАТИ (побити, попадати мртв, изравнати са земљом), Valley/VALIS (изравната земља, равница, долина), ВАЛ (талас котрљајуће воде), ВАЉАРИЦА... Истина је негде ту, сакривена између нашег незнања, страха, молитви и маште.

МАЉЕН У ЗАПИСИМА

Име Маљен први пут се по досадашњим сазнањима спомиње 1725. године у доба аустријске окупације, као Maglian, један од највиших врхова црногорских планина.

Вук Караџић га је увео у друго издање Ријечника 1851. године у два облика, као "Маљен" и као "Мален". Постоје само претпоставке које можемо наћи у разним записима и причама.

Кнез Милош, који је ову планину одлично познавао од своје најраније младости, а касније, због тога стоке, боравио у више наврата у „господарским колебама“ на Дивчибарама, када говори о њој увек употребљава само назив Маљен. У свим списима из 19. века Маљен има своје садашње име.

ВЛАДАРИ

Бурна историја овог поднебљасакрила је своје трагове и многе занимљивости још чекају да буду откривене. Древност ваљевског насеља потврђују трагови живота праисторијских заједница, а овај крај одувек је мамио освајаче својим богатством у шумама, водама и дивљачи, а питоме планине у својим недрима и данас крију богатство руда хрома, гвожђа, мангана, никла, бакра, олова, цинка, литијума, сребра, цементног лапорца и зеолита. Раскрчивање густих шума и

49

стварање плодноних пашњака и насељавање поднебља су засигурно убрзали римски путеви, стражаре, утврђења и можда највише данас затворени рудник под Голупцем.

Хиљадугодишња доминација РOMEЈСКОГ царства над илирским, панонским и далматинским, а касније племенима Словена, често је нарушавана упадима племена и војски из окружења. Јачањем и осамостаљивањем аварских, угарских и српских велможа и ратника, Римљани су повукли своје легије далеко на југоисток, остављајући пут, темеље утврђења и простор Црне Горе и Маљена као плен и ратно поприште у будућим вековима.

НЕМАЊИЋИ

50 **С**ветородна владарска лоза Немањића дуго је владала овим просторима. Немања, Стефан Урош Првовенчани, затим његов син Драгутин коме се познати двор налазио на Сави, па Милутин, Стефан Дечански. Његов син краљ, а потом Цар Душан је на овом подручју водио своје ратове, најчешће са Угарима који су угрожавали северну границу. После смрти последњег Немањића Уроша званог Нејаки 1371. године, власт преузима кнез Лазар Хребељановић.

ЛАЗАРЕВИЋИ И БРАНКОВИЋИ

Српски властелин који је оставио најупечатљивије трагове у средњовековним списима везаним за простор Маљена је лазарев властелин (пре 1389. године) Детош. У поседу овог властелина се налазило земљиште у долини реке Драгобиљ са црквом Матери Божије који крајем 14. века постаје посед манастира Светог Пантелејмона на Светој Гори. Битка на Косову и погибија кнеза Лазара 1389. године значајно је утицала на судбину овог простора. У наредних 70 година Маљен је разним уговорима био

посед размењиван између српских и угарских властелина, све до пада под Османску власт 1458. године. Две године после погибије Кнеза Лазара на Косову пољу, угарски бан мачве Никола Гара, зет кнеза Лазара, уступио је марта 1392. године угарском краљу поседе који се налазе „у области рашке земље, нашег доњег Баната“, односно жупе „Kalabar, Lygh, Borplica, Bemla, Ragys, Jezuyk, Debrechenm Abnya et Umbelleke vocatis“, а за узврат је добио друге поседе у Угарској.

Између 1392. и 1426. тврђаве Непричава и Дебречен (Доброчин) били су разрушени у сукобима са Угрима и Турцима. На месту разарања појављују се тргови Ваљево под Дебреченом (или Доброчином), крајем 14. века, и трг Непричава почетком 15. века, у близини рушевина Јерининог града. Уговор из Тате, бањи која је угарским краљевима служила као летња резиденција (данас у северозападној Мађарској), склопљен 1426. године између угарског краља Жигмунда и лазаревог сина деспота Стефана Лазаревића, садржи и повељу из 1392. године у којем се помиње област Маљена у склопу Мачванске бановине, као некадашњи посед властелина Детоша (Dettosfelde). Падом тврђаве Бела Стена 1459. и Смедерева 1458. године, српски поседи маљена падају у руке Османских владара. Маљен постаје погранично подручје, честа мета напада и плен моћника. У време аустријске владавине у делу Србије (од 1718. до 1739. године) преко Маљена је ишла граница између Аустрије и Турске. Београдским миром 1739. године Аустрија губи Маљен и обавезује се да ће уништити све пограничне тврђаве, тако да су остали само називи стражара.

КНЕЗ МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ

У време српских устанака власник готово целих Дивчибара био је „Турчин“ Делиага Серчесма родом из Сребренице. Од њега дивчибарско поље купује кнез Милош за

узгој стоке, да би касније посед и стоку подлио житељима Крчмара

ЦАРСКИ ДРУМОВИ

ТРАГОМ РИМСКИХ ЛЕГИЈА

Преко Маљена је пролазио римски пут (магистрала) од Салона (Солин у Далмацији) до некадашње једне од престонице Рима Сирмијума (Сремска Митровица), и био је обезбеђен римским утврђењима и посадама војника који су чували пут и границу (лимес) Далмације и Паноније. Време је оставило мало трагова које их сведочни, као што је на пример спомен-плоча са именима војних лица у бањи Петница, вероватно цивилном подграђу утврђења.

Зна се поуздано да је још у римско доба преко Дивчибара водио пут који је спајао садашњи ваљевски и ужички крај. Од Пожеге на север пут је ишао левом обалом Скрапежа до села Засеља. Ту се на западне огранке Црне Горе, или тачније, на падине Црнокосе прелазило римским мостом, чији су се остаци 1907. године још увек видели, а данас су сасвим нестали са површине земље. Северно од села Каленића пронађени су римски натписи. Све то показује да је туда пролазио неки римски пут. Северно од Бобије на Црнокоси налази се локалитет Град, а у његовој непосредној близини су потеси Градина и Царина. На десној обали Таировачког потока, који је десна притока Скрапежа, налазе се остаци већег средњовековног града, који се данас назива Злоступ. Пратећи

положај градина и остатке средњовековних утврђења може да се утврди правац трасе даље према северу. Пут је пролазио поред градине у данашњем селу Поповић, затим јужно од остатака средњовековног града Парамуна, према такође средњовековном граду Таору, па преко Маљена према средњовековном тргу Ваљево. Постоји предео на Маљену који је сачувао римски назив Ластра (са значењем: камена плоча), данас на Српском има и назив Самари.

Овај римски пут био је у употреби државама и у средњем веку. Користио их је пренемањићи кнез Часлав, ширећи Србију до Саве, а касније исто пут водио је војске и трговачке караване све до Дебрица на Сави где се налазио двор краља Драгутина Немањића. Српски, бугарски, угарски и турски освајачи су обнављали или правили нова утврђења поред пута ради контроле промета и освојене територије Маљена, који је често кроз историју својим пространствима био гранично подручје држава. Многе данашње магистрале прате ову руту римских путева, несвакидашњих грађевинских подухвата у историји света.

51

УТВРЂЕЊЕ БЕЛА СТЕНА

ИЗГУБЉЕНИ ГРАД

Средњовековни утврђени град Бела Стена налази се у селу Крчмару, недалеко од вароши Мионице. Утврђење се налазило

на средњовековном трговачком путу од Ваљева до Пожеге, којим је ова област повезивана са долином Мораве, односно са централном Србијом. У средњем веку, територија северозападне Србије била је значајна привредна и трговачка област, о чему сведочи писана заоставштина бројних дубровачких трговаца. Као погранични град имала је и сталну војну посаду. У историјским изворима, први пут се помиње у повељи угарског краља Жигмунда 1392. године, и то као *Castrium Belasztena*. Мађари 1392. године извештавају да су освојили „тврђаву српског краља Уроша“.

Сама тврђава дугачка је 85 и широка 45м. Данас се њени остаци само називу у мрачној буковој шуми. Подигнута је на старијим ромејским основама, о чему сведоче малобројне керамичке посуде. Претпоставља се да је Бела Стена била центар једне веће средњовековне области, а 1426. године помиње се са градским подручјем. Док су раније утврђења била упоришта властеле и владара, у периоду XIV века се све више подижу да би се штитили рудници, комуникације и важнија градска насеља. Тврђава је више пута освајана, рушена и дограђивана.

Последњи пут је обновљена у време деспота Стефана или Ђурђа, у последњем покушају да се зауставе освајања Османске империје. Тада је и добила име Велика Бела Стена, за разлику од већ постојећих утврђења сличног имена, али много мањег обима и значаја. Освојена је од Османске војске 1459. године. Један од последњих српских градова који је пао обзиром да је следеће године, после пада Смедерева, средњовековна „Србија“ престала да постоји. Од старог града, који је Махмуд-паша разрушио 1459. године, и данас су врло добро очувана платна, једна кула и на њој камена капија. После разарања 1459. године, у утврђењу више није било живота, а помен града не срећемо ни у доцнијим историјским изворима.

ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ ПОД ВИСОМ ОРЛОВЦЕМ

За утврђење и подграђе може да се веже и оближња црквица св. Николе, која се помиње као манастир у XVI веку, што би значило да је Бела Стена била средњовековни град у правом смислу те речи. Иако би по својој основи црква могла потицати из XIV столећа, као први помен светиње узима се година 1572, када је записана као Манастир св. Николе. Народна предања настанак цркве повезују са још дубљом прошлосту, са златним добом Немањића и Краљевић Марком. Светиња лежи подно брда Орловца. Изграђена је од сиге, са веома дебелим зидовима. Сига је сечена недалеко, крај речице у близини која се у знак сећања на некадашњи манастир и сада назива Манастирицом. Данас је црква омалтерисана са спољне стране, тако да се жућкаста и пенушава сига, која црквама даје ноту старости и достојанства, не види. Некада јако и чувено утврђење Бела Стена пало је у заборав и од њега су данас остали само темељи, прекривени шупом и вековима старим лишћем.

КРАЉЕВСКО СТОЛОВАЊЕ

БИТКА ОРЛОВА НА ГОЛУБИЊЕМ ПОЉУ

Зaplанину Маљени значајну средњовековну тврђаву Белу Стену везује се и народна легенда о борби између краља, касније цара Душана и Угара/Мађара. Овако то народ препричава, по сведочанствима путописаца и хроничара: „Цар Душан силни је са својом славном војском дошао на планину Маљен и ту заостао, а војску послао низ планину да иде пред проклету Маџаре. Наш свети Цар, за све време, докле му нису стигли срећни гласови о добивеној победи над Маџарима, задржао се на Краљевом столу, осматрајући битку. Врх планине доби по њему име, и његовом столовању (господарењу, управљању). По завршетку битке, када је Силни добио извештај о бици, онда је сишао у утврђени град Белу Стену и ту сачекао своју непобедиву војску, прегледао је и богато наградио, а пошто се одморио, вратио се у царски град Призрен.“ Мештани казују да је до битке дошло негде на Голубачком пољу, где су налазили остатке оружја.

У историјским записима постоји сведочанство да је Краљ Угарске Карло Роберт, искористио Душанов боравак у Византији да 1334/35 нападне са севера Србију и стигне до Жиче. Када је Душан сазнао за напад Угара склопио је мир са Византијом и кренуо са војском на север према Спасовом дому у Жичи, али Угри нису желели да се сусретну са главнином српске војске коју је водио краљ Душан и повукли су се преко реке Саве. Према опису Даниловог настављача:

„Када [Угри] чуше истину да прилази господин краљ [Душан] и како против њих хоће се борити, сви они у један час сметаше се... и почеше бежати... И када су дошли на реку звану Сава, и ту немаше ниједног спремљеног [средстава], у њему да би могли прећи такву реку, ни пристаништа не знајући где могу испливати, почеше улазити у њу заједно. И Господ подиже руку на њих и вода их потопа, а мало од њих се спасе од такве љуте смрти.“

После склапања мира са ромејским царом

Андроником III, Душан обуставио освајачке акције на југу. Опасност на северу је потрајала неколико година и после угарског пораза 1334-35. године. У нападу на Србе угарски краљ био је јужно од Саве у Ваљевском крају и ту је издао једну повељу у септембру 1338. године.

У то време у писму папе Бенедикта XII које је послао краљу Карлу Роберту писало је да угарски краљ стално ратује са „паганима и шизматичима“, а то су били погрдни називи папа и нетрпељивих католика за православне Србе. Мађари су у каснијим борбама које су се водиле 1338. године и поново 1345. године вероватно успели да узму само узани појас јужно од Саве и Дунава са градовима Мачва, Београд и Голубац.

МЕСТО УСУДА АНДРИЈАША

КРЧМАР

Ово планинско село и лежи непосредно под северним подножјем Маљена, а на обема обалама Крчмарске Реке. Земљиште је брдовито, по све стрмо и шумовито. Над селом су ови висови Маљена: Благиља, Орловац, Бела Стена (Бијела Стијена), Пехар и Чубрица, а одатле изнад ових: Краљев Сто, Црни Врх, Стражара и Голубац.

Село је врло богато изворима, потоцима и рекама који никада не пресушују, а пространством земљишта је најбогатије село у округу ваљевском.

Сав се Маљен сматра као његова својина. У једној пресуди кнеза Милоша од 1837. године уступају се Крчмару сви маљенски висови са тачним границама целог атара. Пресуда се и данас налази код сељака, али је државне власти споре.

Главно имање села Крчмара је на Маљену, познато под именом Дивчибаре. Питомина и пола Дивчибара својина су села Крчмара, а друга половина је својина суседних ужичких села. Ливаде долазе у ред најбољих ливада у овој области. На њима је ситна сочна и врло оштра трава и особито добро гоји стоку. И шумом је Крчмар најбогатије село у овој области. Најлепше четинарске шуме су по Пехару, Стражари, Краљевом Столу и падинама Голупца.

Крчмар је старо насеље, за доказ чега нам служи град и оне многе зидине, као и његова стара црква. Већ у почетку 18. века постоји име овог села у списку пограничних села овог округа, у којима је аустријска војна команда имала хајдучке посаде за чување граница. У том списку помиње се Kirzmar (Крчмар) са 6 хајдучких кућа и 3 часа далеко од Ваљева. Код старијих сељака овог краја очувана је снажна успомена да је у то доба било мало кућа, да су се многе породице због тренутних намета и рђавих чиновника иселиле у суседни ужички округ. На вису Стражари, између Питомина и Дивчибара, била је погранична караула, у којој је седела погранична посада „кад је Шваба овом земљом овладао“, како причају старији људи овог краја. Никаквих старих породица у овом селу нема, за које би се могло рећи да су од старине у овом селу. Досељеници су из Ужичких крајева, са Лима, Роваца, Косјера, Никшића и разних крајева херцеговине.

За име Крчмар везана је ова народна прича, коју зна не само сваки сељак из села, него многи из околине. Прича се да је под Доброшем, у самој Реци, била некад нека велика путничка крчма (механа), коју је држала крчмарица Мара, она што се пева у народним песмама. Због тога је село насељено око

ове крчме и добило име Крчмар.

По дну села је стара црква, која је под висом Орловцем. За зидање цркве народ је везао ову причу. У овом селу често се задржавао Краљевић Марко, где су као успомена на њега остали Маркови чанци на Пехару, за који се прича, да их је Марков Шарац ископао својим ногама. У селу једанпут заноћи у крчми Крчмарице Маре марков брат Андријаш и кад се опио, Мара наговори неке људе да га убију. Чуо Марко да му је брат погинуо, па дође у Крчмар. Мару убије и све што је њено растури и распрода и отиде турском цару и од њега добије ферман да зида цркву.

ЦРКВУ ГРАДИ КРАЉЕВИЋУ МАРКО

Чим је добио ферман, на месту где је укопао брата Андријаша сазида цркву, сам је донео сав материјал, пошто у овој пустињи, онда није било живе душе. Народ прича да је и данас гроб Андријашев у саркофагу у левом зиду. Црква је мала и дозиђивана: сва је од камена и изнутра је живописана, неколико пута паљена и напуштана. Она се први пут у литератури помиње 1736. године као манастир који је обновљен.

Мештани овог села са поносом истичу да је приликом једне од обнова ове цркве пронађен узидани скаркогаф великог јунака Андријаша, рођеног брата Марка краљевића, и да је изнова узидан, након што је тадашњи прота цркве одржао парастос. Као и многе цркве овог краја, и ова је за време Кочине крајине 1788. године била спаљена.

Последњи пут је подигао и обновио прота Стеван Грбовић, који је био парох ове цркве и умро 1802. год. Забележено је да је манастир обновљен у првим деценијама XVIII века, али је недуго потом спаљен за Кочине крајине, 1788. године, када је на Ускрс побијено монаштво и мноштво света

који се ту сакупио да прослави дан Васкрсења Христовог. У смирај XVIII столећа манастир су од темеља обновила браћа Никола и Милован Грбовић из села Мратишића, познате војводе из Карађорђевог устанка, а живописан је 1802. године, непосредно пред Први српски устанак. Да је нова црква изграђена у журби, највероватније из страха од Османлија, сведоче и касније бројне пукотине у зидовима и ступцима који држе куполу, као и делимично, непотпуно живописање цркве. Редак сачувани живопис из времена непосредно пре Карађорђевог устанка радио је Петар Николајевић Молер, најзначајнији уметник устаничке Србије. Из ове цркве потиче и неколико икона, које су највероватније рад истог уметника. Црква Светог Николе Чудотворца се налази на списку споменика културе који за нашу земљу имају велики значај.

МИТ О МОРАНИ

Име поља Дивчибаре веома је старо, а народ име тумачи као „девојачке баре“, по сатросрпској икавици и изговором коју још чувају у Бохемији, Молдавији, Пољској итд... Помиње се Дивчибаре још 1476. године као село у османлијском попису смедеревачког санџака, ком су припадале. Данас се прича да се чобаница шетајући пољима случајно удавила у набујаној Црној Каменици, и да је успомена на њу кумовала имену. Да ли је било баш тако?

ПОТАПАЊЕ МОРАНЕ

Постојао је од давнина обичај потапања сламене лутке девојке (али не било које!) у води. На Ивањдан се играло КОЛО или ТОЧАК, а како је народ веровао, и на небу се игра кад и на земљи. Сличан обичај који можемо још увек видети у Котору, на пример када на врхунцу карневала пале лутке вештица и утапају их у море, дубоко је укоревљен у српском народу. Мора или Морана, или како је народ из страха милоште зове МАРА жена демон је који мучи људе кроз живот, приМОРАвајући их да раде и оно што је на њихову штету, наносећи им муке и бол. Доноси зиму, превару и смрт. Зато је на велике празнике, на пример Илиндан (у коме Св Илија представља Перуна громовника или Тора) народ и на Дивчибарама правио сламену лутку коју је поливао смолом и катраном. Након церемонија и молитви, ритуално је тукао лутку моткама, палио је и утапао у воду да би зло отерао од себе и обезбедио МИР уместо МОР у души. Како је леп наш језик. Мир данас још увек, пошто смо ми мало заборавили, у руском језику значи СВЕТ, у ствари СВЕ. Мир је све. У околини Љига иначе постоји место где су у давнинама потапали сламене лутке Моране (или како нам сада намећу западни лаици „вештице“ које су узгредбудиречено код нас биле веште жене и исцелитељке за разлику од Моране), и замислите, и то место се зове баш - Дивчибаре.

Име крчмарице Маре сигурно није случајно проистекла из народа. Бујних груди и несвакидашње лепоте, мами уморне путнике и трудбенике у кафану, буди им чежње, налива их пићем и води у животну пропаст. И увек је ћерка старог крчмара, тако рећи самог господара подземног света. Тако и Мара крчмарица из, јелте, Крчмара заведе брата краљевића Марка Андријаша и продаде га турцима разбојницима те га убише. За казну издаје и смрти брата, њу је по једном предању, Марко са топузом (као

Тор громовник са маљем или Илија са громом) на дивчибарском пољу РАСТАВА растави са душом, слепи песник каже "посече оштром сабљом", а има и други сведок који тврди да је није тако убио него је Мару полио катраном и запалио. Не стигавши да дође до обале крчмарске реке и угаси пламен, Мара ту издахну и ето га Марин бријег (обала) на крчмарској реци.

АНДРИЈАШ И РАЗВИГОРА

Код старих мештана Дивчибара и околине пролећна равнодневница је значила крај периода глади, болести и хладноће, који су у та давна времена често значили смрт. Стога и не чуди њихова велика љубав ка пролећу, које је изражено пре свега слављењем, како су они веровали његове представнице – Виле Развигоре.

Да би славље буђења пролећа, оличено у цвету нарциса или суноврата, симболу велике љубави Андријаша и Развигоре, могло да почне требало је прво да се „убије зима“ која је за њих била Морана, зла вештица, или нека врста богиње таме и хладноће.

Веровали су да хладноћа, снег, лед и смрт долазе од Моране па је на Маљену постојао обичај „спаљивања Морене“, лутке од сламе.

Лутка је била обучена у шарене хаљине и престављала је Морану која се преобразила у крчмарицу Мару. Лутку Морану, у облику Маре су носили кроз Дивчибаре, успут би је враћали и говорили јој погрдне речи да би је на крају бацали на обалу реке и тамо је тукли каменицама и моткама. Затим би је запалили и бацили низ реку док не потоне и „удаи се“.

Мештани Дивчибара су веровали да је Морана преварена и огорчена жена која ужива да наноси патњу људима и животињама и да ноћу улази у куће кроз кључаонице и мучи децу тако што их притискује и одузима им дах у току сна.

Ова зла и опасна жена, Морана господарица таме и леда умире на крају зиме, а тада вила Развигора надлеће Дивчибаре ишћекујући Андријаша. Природа се буди, а за сваким њеним кораком по Дивчибарама нарциси цветају. После спаљивања лутке свечаност се наставља слављењем цвета нарциса, симболом велике љубави Андријаша и Развигоре. Девојке играју коло а момци их украшавају венцима од цвећа, нарочито од Нарциса и даривају их гутљајима вина. Потом момци и девојке играју заједно, пију вино и певају. Ова се прича понављала сваке године.

НАРЦИС

ЦВЕТ ЉУБАВИ

Најважнији писац старог века о биљним дрогама је видар Диоскорид (Pedanius Dioskorides), Хелен из Аназарба, који је као лекаро-апотекар Неронове војске проучавао лековито биље где год је ишао са римском армијом. Око 77. год написао је. "Науку о лековима у пет књига" (De Materia medica libri quinque). Ево како изгледа Диоскоридов опис нарциса:

О НАРЦИСУ

Једни га зову Parkysos anydros, затим Autogenes и Bolbos emetikos. Римљани га зову Bolbus morbitarius, а неки исто као и љиљан нарцис зову Leirion. Листови су слични порилуку, нежни су и много мањи и ужи. Стабљика је празна и без листа, једну стопу висока

и на њој се налази бели цвет који има у средини жуто, а понекад црвену рупу (мисли се на тучак и прашнике). Корен је у средини бео, округло и сличан луку. Плод је у једној врсти кожице, црн и дугуљаст. Најбоља врста нарциса расте на бреговима и мирише. Други је сличан луку и мирише на зеље. Ако се скува корен и попије или поједе проузроковаће блување. Фино стучан са медом, нарцис је изврсно средство код опекотина. Сличне облоге користе се и код хроничних болова у зглобовима и стопалима, као и код повреда тетива. Са сирћетом и семеном коприве користи се са избељивање коже. Због садржаја одређених материја нарциси одбијају мишеве и волухарице, али и веверице, срне и зечеве. Захваљујући тој својој особини нарциси се саде од давнина као цвеће које чува куће и складишта хране од тих штеточина.

ВЕСНИК ПРОЛЕЋА

Нарцис је весник пролећа, а његов цвет је симбол лета, топлине и отворености. Он је један од првих цветова који уноси боје после тмурне зиме. Цвета од марта до маја а цветови имају по шест латица, има трубасту круну. Најчешће се на усправној, шупљој и дугој стабљници јавља један цвет, а ређе и два. Цветови су једнобојни, а понекад и двобојни. Боје у којима се нарцис може видети су бела, наранџаста и жута. Лишће нарциса је светлозелене нијансе, уско и дугуљасте форме.

СИМБОЛИКА И БОЈЕ ЦВЕТА НАРЦИСА

Вештина врста нарциса је жута, бела или комбинација ова два у различитим нијансама. Многи људи бирају да узгајају нарцисе или их нуде као поклоне,

због посебног значења повезаног са њиховим карактеристичним, живим цветом. На пример, сматра се да жути цветови нарциса симболизују позитивну енергију, срећу, нови почетак и пријатељство, због чега су нарциси популаран поклон за пријатеље и сараднике, али се не морају сматрати прикладним за љубавника или супружника.

Бела боја је широко повезана са миром, чистоћом, невиношћу и духовношћу, често повезана са Девицом Маријом. Ово симболично значење може бити разлог што се бело цвеће тако често појављује на венчањима и верским догађајима. Преваленција белог Нарциса можда даје додатну тежину идеји да они имају религиозни значај, посебно у вези са хришћанством и Исусовим васкрсењем

ПОКЛАЊАЊЕ ЦВЕЋА НАРЦИСА

Позитивна симболика цвета Нарциса чини га одличним избором поклона за сваку прилику, посебно када особа која поклања задивљујући букет намерава да пошаље жеље за срећу и љубав. Свако ко одлучи да пошаље нарцисе на поклон увек треба да води рачуна да их пошаље у гомили, јер се сматра да је један нарцис предзнак лоше среће. Упркос томе, што је прилично занимљиво, принцу Чарлсу од Енглеске традиционално се сваке године плаћа један нарцис као најам за острво Сили. Нарциси се традиционално дају за прославу годишњице брака, посебно десете годишњице брака. Ипак, не препоручују се за коришћење у цветном аранжману на венчањима. Старогрчки мит о Нарцисовом самообожавању довео је до општег веровања да нарциси на венчању могу осудити младу на цео живот сујете и несрећног брака. Нарциси су такође популаран избор поклона за многе рођендане, и они су „званични цвет“ за рођење у марту, као и децембарски цвет.

ЦВЕТ НАРЦИСА У УМЕТНОСТИ И КЊИЖЕВНОСТИ

Значење цвета нарциса је опширно покривено у уметности и једно је од културно најславнијих цвећа, посебно у британској књижевности. Можда би најпознатији пример за то била песма „Лутао сам усамљен као облак“ - Vilijam Vordsvort, у којој песник одаје почаст „мноштву златних нарциса“. Цвеће нарциса је такође уобичајена карактеристика визуелне уметности кроз историју. Значајне слике укључују „Зделу са нарцисима“ Vincent van Gogh и „Метаморфозу Нарциса“ Salvador Dali, познату надреалистичку представу о смрти грчког митолошког лика Нарциса. Међутим, нарциси и друге врсте цветова Нарциса су слављене у визуелној уметности много пре великих уметника последњих неколико векова. Један од најранијих познатих примера уметности са цвећем нарциса је мурал откривен на ископаном зиду зграде у Помпеји, који је био закопан и сачуван у вулканском пепелу.

СВЕТИ ПАНТЕЛЕЈМОН

СВЕМИЛОСТИВИ ИСЦЕЛИТЕЉ

Свети Пантелејмон (у народу зван Пантелија) је рођен у угледној и богатој породици која је живела у Никомидији, граду у Малој Азији. Његов отац Евстрогије био је незнабожац,

а мајка Евула, хришћанка. Рано је остао без мајке, па бригу о његовом васпитању преузима отац. Пантелејмон је био необично леп, добар, сјајан ученик, са посебним даром за медицинске науке, а изнад свега милостива и добра срца.

Име Пантелејмон, које значи: свемилостиви, заиста му је у потпуности одговарало. Медицину је учио код најчувенијег лекара тог доба, Ефросина, који је био и дворски лекар.

Приликом посета двору, Ефросин је са собом стално водио и најдаровитијег и најбољег ученика, Пантелејмона. Пантелејмон је свакога дана пролазио поред куће Ермолаја, старог хришћанског свештеника. У срцу младог лекара живело је сећање на веру његове мајке, па се зближио са свештеником, Ермолајем који га је утврдио у вери, а затим и крстио.

Поред лекарске вештине, коју је стекао учењем, Пантелејмону је био дат и дар исцељења молитвом. Излечио је слепог човека. Сви лекари су говорили да за његове очи нема спаса. Пантелејмон је слепца излечио именом Христовим. Једном му је очајна мајка донела дете које је ујела змија отровница. Призвао је Бога у помоћ и излечио дете, спасивши га од сигурне смрти.

Кад му је умро отац, Пантелејмон је распродао имање и сиротима и убогим поделио милостињу. Живео је скромно, а све који су му се обраћали за помоћ, лечио је потпуно бесплатно.

МЕТОХ СВЕТОГОРСКОГ МОНАСТИРА СБ ПАНТЕЛЕЈМОН

У граничном пределу некадашње српске државе према Угарској, у околини Ваљева, у XIV веку био је посед српског властелина Детоша са три града (Бела Стена, Непричава, Debreschen). У поседу овог властелина се налазило земљиште у долини реке Драгобиљ код села Дићи

код Љига, са црквом Матери Божије који крајем 14. века постаје посед манастира Светог Пантелејмона на Светој Гори.

ЦРКВА СБ ПЕНТЕЛЕЈМОНА

Протојереј Трипковић се још 1930 године залагао да Дивчибаре добију свој храм. Долазио је и владика жички Николај Велимировић да одреди место, али је Други светски рат пореметио планове и могућност изградње.

Почетком 21. века ваљевски прота Стојадин Павловић подиже цркву посвећену Св Пантелејмону, на левој обали потока Жујана у самом центру Дивчибара. У цркви се налази реликвија овог светитеља – воздух (прекривач светих дарова и моштију) Светог Василија Острошког који је храму дивчибарском даривао старешина манастира Острог ваљевац игуман Јован, потоњи епископ диоклијски. У трону Свете Петке су честице моштију Свете Петке које је храм добио од старешине манастира Каона архимандрита Милутина, потоњег епископа Ваљевског. Честице моштију Светог владике Николаја Велимировића даривали су монаси манастира Свети Николај из Лелића. Иконостас, као и тронове су у дуборезу. Храм је иконописан, а зид на улазу у храм је у мозаику. У храму је урађено подно грејање што је у планинским условима и на ниским температурама веома важно. Преко озвучења емитује се духовна музика па је црква оаза мира и спокоја.

Поред цркве у изградњи је Црквено културни центар, са идејом да се ту окупљају пре свих млади људи ради одржавање кампова, трибина, семинара, предавања, изложби, концерата, а у конаку је предвиђен простор за књижару, библиотеку са читаоницом и смештај.

ИСТОРИЈСКИ СПИСИ

ВИХОРИ ВРЕМЕНА

ГРАД БЕЛА СТЕНА

У првој половини XIV века, у време владавине цара Душана, а касније и његовог сина Стефана Уроша V Немањића, у подножју планине Маљен, недалеко од Крчмара, постојало је насеље Бела Стена који се налазио на римском и средњовековном, Царском и Дубровачком трговачком путу од Ваљева ка Пожеги, којим је ова значајна привредна и трговачка област повезивана са долином Мораве, односно централном Србијом. Изнад града је било утврђење Бела Стена.

ПУСТОШЕЊЕ БЕЛЕ СТЕНЕ

Када су у насртаја Бугара, под вођством цара Самуила у IX веку, покорене све Српске земље, Бели град и тврђава Бела Стена су били опустошени и срушени. Народ је убијен и протеран, а један мањи део житеља Белог Града је успео да побегне и сакрије се на Дивчибаре.

ДУШАНОВИ РАТОВИ

У Шумадији, 1336. године, војска угарског краља Чарлса I која је бројила 80000 војника поразила је српску војску под вођством краља Душана али убрзо после тога, Душанова коњица је покренула напад који се

завршио победом српске војске. У тој борби Чарлс I је био рањен, али је преживео. После тог пораза Мађари (Угари) су изгубили Мачву и Београд. Предпоставља се да је једна од одлучних битака вођена код Беле Стене, у Голубачком Пољу, а да је краљ Душан командовао битком са Дивчибара, са места које се мештани касније назвали Краљев Сто.

ЦАР ДУШАН СИЛНИ

Цар Душан изненада умире 1355. године и сахрањен је у његовој задужбину манастиру Светих Арханђела у близини Призрена. 1927. године цареве кости су пренете у београдску патријаршију, а 1968. године у цркву Светог Марка где се и данас налазе. Душанова круна је у Цетињском манастиру у Црној Гори.

КРАЉ ВУКАШИН

После смрти цара Душана, током владавине његовог сина наследника Стефана Уроша V (1355-1371) долази до осипања владарског ауторитета и као један од најмоћнијих велможа у нејединственом српском царству, Вукашин Мрњавчевић је крунисан за краља 1365. године како би цару Стефану Урошу V био савладар. Вукашин је након сукоба српских великаше на Косову 1369. године успео да Стефана Уроша V примора да га прогласи за престолонаследника. Краљ Вукашин Мрњавчевић је са његовом женом Аљеном имао четири сина Марка, Андријаша, Дмитра, Иваниша, и кћерку Оливеру.

Венча вилу Вукашине краљу,
Два је њему породила сина:
Првога је Краљевића Марка,
А другога Андрију Нејака.
Што год има Србина јунака,
Свакога је задојила вила.

РАСПАД ЦАРСТВА

После битке са Османлијама на Косову 1389. године, Угари користе смрт кнеза Лазара и улазе на територију Моравске Србије где се, код тврђаве Беле Стене сукобљавају са војском Вука Бранковића, У сукобу са Угарима помоћ Вуку Бранковићу је пружио син Вукашина Мрњавчевића, Андријаш Мрњавчевић, српски великаш који је управљао Прилепом од 1371. године. После пораза Угара Вук Бранковић предаје Андријашу Бели Град и тврђаву Бела Стена, и он почиње да утврђује урушене зидине. У том периоду град се све више шири и утврђује да би се штитили рудници, комуникације и важнија градска насеља.

БЕЛА СТЕНА

Испод града, идући низ Реку, на месту где у њу утиче један поток са Чубрице, и данас се распознају зидови и сухомеће некадашњег града Беле Стене, а по околним њивама мештани изоравају остатке керамичких судова, старог оружја, алата и камена. Путем, уз брдо се налазе и остаци старог градског гробља.

Белигради тврђава Бела Стена којом је командовао великаш и витез Андријаш се, као погранични град са сталном војном посадом, први пут помиње у повељи угарског краља Жигмунда, 1392. године као *Castrum Belazstena*, а Дивчибаре као село са 11 домова и 6 табија 1476. године у турском детаљном попису смедеревског санџака, а убележене су на Епшелвицовой карти Србија из 1718. године, као место на планини Црна Гора.

СМРТ АНДРИЈАША

Од до сада неразјашњеним околностима, највероватније после упада Турака, Андријаш Мрњавчевић је умро 1397. године.

Његов славни брат Марко краљевић када је чуо за смрт свог брата долази у Бели Град и сахрањује Андријаша. О томе постоји запису ферману султана Бајазита I (1389-1402) о зидању цркве. Верује се да је гроб Андријаша у саркофагу у левом зиду.

МАНАСТИР ПА ЦРКВА

Црква се први пут помиње 1572. године када је записана као Манастир св. Николе. Црква је мала и дозиђивана. Зидана је од камена и неколико пута паљена и напуштана, а последњи пут је подигао и обновио прота Стеван Грбовић, негде око 1780 године. Забележено је да је манастир обновљен у првим деценијама XVIII века, али је недуго потом спаљен у време Кочине крајине, 1788. године, када су на Ускрс побијени сви монаси и мноштво народа који се ту сакупио да прослави дан Васкрсења Христовог.

У смирај XVIII века манастир су од темеља обновила браћа Грбовићи из села Мратишића, а фреске и иконе је 1802. године радио Петар Николајевић Молер, најзначајнији уметник устаничке Србије.

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Марку краљевићу су се дивили због његове надприродне снаге, за коју се веровало да је ту због тога што га је змај одгојио или га одгајила вила.

Марко је као син краља Вукашина Мрњавчевића судеоник битке на Марици која се одиграла на

реци Марици 1371. године између снага Османског царства под вођством румелијског беглербег Лала-Шахина и српских снага које су бројале око 60000 људи. Српску војску предводили су краљ Вукашин и његов брат деспот Јован Угљеша. Обојица су погинули у бици. Вукашина наслеђује његов син Марко краљевић, али не успева да одржи самосталност и недуго после битке постаје турски вазал.

Марко краљевић је као турски вазал погинуо 1395. године у данашњој Румунији у бици на Ровинама коју су водили султан Бајазит и војвода Мирча и сахрањен је код реке Жију у Румунији. Народ верује да је Марков гроб прелетео преко Дунава и да се налази код манастира Короглаш. А и познати путописац и историчар из XIX века, Феликс Каниц који је оставио запис у коме пише да је, у околини манастира видео камени зид на којем је урезано "Зди замче Краље Марк", у преводу "Овде је престао да гледа у Сунце Краљевић Марко".

64 Марко краљевић подигао цркву и гроб Андријашу одлази из Белог Града.

ПАД БЕЛЕ СТЕНЕ

Бела Стена је један од последњих српских градова који је пао у турске руке, с обзиром на то да је после пада Смедерева, средњовековна Србија престала да постоји. Махмуд-паша Анђелковић је, 1459. године у свом походу на Србију потпуно разрушио тврђаву Бела Стена.

БЕЛА СТЕНА

Тврђава је дугачка 85 м, а широка 45 м. Основа тврђаве прати природну конфигурацију терена. Постоје два прилаза

граду: први старим путем до улазне капије, а други преко западне куле. На главном улазу виде се остаци степеница уклесаних у стену, које воде ка улазној капији утврђења. Најзначајнија и највећа кула, звана Осматрачница је пречника 7 м, и налазила се на западном углу тврђаве. Она је била намењена одбрани улазног дела, а служила је и за свакодневни живот. Са ње се, када је дан ведар, види све до Фрушке горе. Гледајући ка југу, виде се силуете кршевитих и тешко проходних планина Маљена, Сувобора, Повлена и Медведника, које су до краја XVIII века имале заједничко име Карадаг, односно Црна Гора.

У оквиру тврђаве налазило се неколико мањих зграда у којима је живела малобројна војна посада. Утврђење је било опремљено и ватреним оружјем.

БРАНКОВИЋИ

Син Вука Бранковића Ђурађ Бранковић (1377-1456), његова жена Јерина и син Лазар су сахрањени у цркви Ваведења Пресвете Богородице

У срцу Маљена, заштићена топлим дахом виле Развигоре, разиграла су се цветна питома поља Дивчибара, "Дивиних (божанских) вода" како их је сам Ноје из захвалности назвао док му је у олујној ноћи Великог потопа барку Развигора ветровима усмеравала ка безбедној повленској луци. Током бурних времена и ратова који никада не престају на Земљи, Дивчибаре је био збег и склониште народу из градова, а исцелитељски ветрови нада у оздрављење и дуговечност. Тако је и данас.

Склоњена од очију смртника, Развигора живи дубоко у шуми, у Вилином гају испод некадашњег Белог манастира (данас цркве светог Николе), поред водопада Скакало. Где тачно живи нико не зна. Водопаду је готово немогуће прићи, а многи који су се усудили да је траже, видевши је, падали су низ литицу и нестајали у вировима реке Манастирице...

Туристичка
организација
Ваљево